RENE DESCARTES

DISCURS ASUPRA METODEI DE A CĂLĂUZI BINE RAȚIUNEA ȘI DE A CĂUTA ADEVĂRUL IN ȘTIINȚE

RENE DESCARTES

Discurs asupra metodei de a călăuzi bine raţiunea şi de a căuta adevărul în ştiinţe

Colecţie coordonată de prof. Dr. Dan Grigorescu Coperta şi grafica: Anamaria Smigelschi

Traducere şi prefaţă
De GEORGEI GHIDU

EDITURĂ

MONDERO
BUCUREŞTI
1999

Lector: *Gabriela Maşek*
Procesare computerizată: *Ruxandra Muntean*
ISBN 973-9349-13-7
Tiparul executat sub comanda nr. 303/1999
La Imprimeria de Vest, Oradea
Str. Mareşal Ion Antonescu nr. 105.
România

PREFAŢĂ

Scurtă biografie.

Rene Descartes, fiu al unui consilier în Parlamentul din Rennes, Des Cartes din La Haye, orăşel din Turena, s-a născut la 31 martie 1596. A studiat la Colegiul iezuit din La Fleche şi s-a distins prin înclinaţia sa către filozofie şi către matematici, pe care le-a cercetat cu o curiozitate foarte mare. Aici a cunoscut el invenţia lui Galileu asupra lunetei şi alte teorii din fizică, atunci la modă; aici şi-a însuşit spiritul filozofic şi metodic de a cerceta diferitele probleme ale vieţii; a studiat limbile clasice şi mai ales latină şi tot aici, în colegiu, a putut să adâncească adevărurile religiei. S-ar putea spune că Descartes a pus bazele principiului înţelegerii adevărului, al adevărului divin, prin raţionament, pe bază de dovezi şi demonstraţii.

Nu se poate totuşi spune că aici a putut el să-şi desăvârşească cunoştinţele, întrucât în *Discursul asupra metodei* chiar el povesteşte cum şi-a petrecut vremea în Colegiul La

Fleche şi cum învăţătura din şcoli nu i-a fost îndestulătoare, aşa că a trebuit să facă cercetări pe cale particulară ca să se desăvârşească în problemele timpului şi în cunoaşterea adevărului.

Cedând insistenţelor părinţilor săi, Descartes, după o tinereţe răscolită, în 1617, intră în armată, întâi în armata lui Maurice de Nassau şi apoi în cea a ducelui de Bavaria, unul din şefii partidului catolic în războiul de treizeci de ani. A avut însă şi libertatea de a călători în Germania, Olanda, Suedia, Danemarca, Elveţia şi Italia. În clipele sale de răgaz, el îşi găsea câte un loc retras de lume şi se lăsa să alunece pe drumul meditaţiilor.

Un istoric crede că într-una din aceste clipe, în cursul unei campanii din Germania, în noaptea de 10 noiembrie 1619, avu el revelaţia metodei sale: se găsea închis într-o cameră singuratică (dans une poele), când i s-a părut că "din înaltul cerului", cum spune singur, "spiritul adevărului cobora asupra lui".

Realitatea este că în şirul acestor clipe a pus el bazele metodei din nemuritorul *Discurs,* publicat pentru prima dată la Leyde, în 1637.

În acest timp se găsea în Olanda, unde a stat timp de 20 de ani, de la 1629 până la 1649.

În Olanda şi-a petrecut viaţa în cercetări ştiinţifice şi filozofice şi a publicat o mare parte din operele sale, cum ar fi *Meditaţiile metafizice.*

Lucrase aici chiar la un tratat despre lume, intitulat la început "Le Monde" şi, mai pe urmă, *Trăite de la Lumiere,* în care punea în discuţie nu numai probleme ale fizicii, ci şi probleme astronomice şi cosmogonice. Acest tratat este în legătură cu întregul său sistem de gândire. În cuprinsul lui, Descartes se sprijină pe concepţia lui Copernic asupra mişcării pământului şi era gata să-l dea la iveală, când a aflat de condamnarea lui Galileu. Această ştire l-a făcut să renunţe la planul său, întrucât nu voia să intre în conflict cu Biserica. Ţinea totuşi să răspundă cu ceva faimei pe care şi-o făcuse şi de aceea s-a hotărât să desfacă din tratatul său unele capitole şi să le publice sub titlul de *Dioptrica* şi *Meteorii,* cărora le-a adăugat *Geometria.*

În fruntea acestor opere a aşezat *Discours de la Methode pour bien conduire sa raison et checher la verite dans Ies sciences.* Nu ne putem lungi prea mult asupra frământărilor ce s-au ivit la apariţia acestei opere. Este de ajuns să amintim că ea a atras asupra lui critici şi chiar persecuţii din partea teologilor catolici şi a celor protestanţi, care au exagerat atât de mult în acţiunea lor împotrivă-i încât

l-au acuzat chiar de ateism, cerând ca opera sa să fie arsă în public. Printre acuzatorii săi, menționăm universitățile din Utrecht şi Leyde.

Descartes a rămas indiferent față de aceste discuții, la început, dar - cu timpul - ele au început a-l obosi şi a-l dezgusta. Aşa că se hotărî să cedeze insistențelor reginei Christina a Suediei, stabilindu-se pe la 1649 la Stockholm unde, după ce timp de un an a făcut lecții de filozofie în fața unui auditoriu de elită, a murit la 11 februarie 1650.

Prin urmare, în viața lui se pot deosebi trei perioade:

A) Cea a studiilor în Colegiul La Fleche, între 1604-1612;

B) Cea a călătoriilor, între 1613-1629;

C) Cea a şederii în Olanda, între 1629-1649, cea mai fructuoasă dintre toate perioadele vieții sale;

D) Fărâma de şedere în Suedia şi moartea sa.

Considerațiuni generale.

În afară de operele menționate, Descartes a mai scris *Principia Philosophiae* (1644), *Trăite des Passions* (1649), *Regulae ad directionem ingenii* (1701), operă postumă. *Meditațiile metafizice* (1641) au apărut în

versiune latină şi sub titlul de *Meditationes de prima philosophiae.*

1. Primul titlu al operelor, aşa cum le concepuse la început, era: *Le projet d'une science universelle qui puisse elever notre nature a son plus haut degre de perfection; Plus la Dioptrique, Ies Meteores et la Geometrie: (qui şont des essais de cette Methode).*

Se va pune întrebarea, de ce o traducere românească a *Discursului* şi nu a *Meditațiilor?*

Răspundem: pentru că *Meditațiile* sunt un fel de comentariu latin al *Discursului,* luat ca punct de plecare pentru întreaga-i filozofie, de însuşi filozoful Descartes.

Desigur, se va spune că *Discours de la Methode* a mai apărut în versiune românească. Cum însă, din pricina specificului limbii franceze clasice, s-a recurs adesea la traduceri interpretative, ceea ce dă naştere la denaturări de sens, am găsit necesar să încerc, şi sper că am reuşit, să realizez o versiune românească a acestei capodopere a marelui filozof francez Descartes, mai fidelă textului original. O asemenea versiune este strict necesară cunoaşterii *Discursului* şi strict necesară tuturor acelora care doresc să-şi călăuzească rațiunea în cercetările filozofice şi ştiințifice.

S-ar putea spune că nu ar mai fi nevoie de

o traducere a acestei opere pentru că, întâi, românii, şi mai ales intelectualii, cunosc atât de bine limba franceză încât s-ar putea folosi de textul original şi, apoi, pentru că, de peste 350 de ani de când a apărut *Discursul asupra metodei,* gândirea carteziană, foarte comentată în cercurile universitare, a devenit cunoscută printre specialişti.

Şi, într-adevăr, în țara noastră, limba lui Voltaire şi a lui Descartes este la îndemâna întregii intelectualități româneşti. Cu toate acestea, prezența în text românesc a *Discursului* constituie o înălțare a limbii şi literaturii în care au scris Eminescu şi Blaga, ceea ce face necesară o traducere corectă a marii opere franceze chiar şi pentru specialiştii de mare competență.

Descartes în limba română interesează deopotrivă pe filologi ca şi pe teologi, pe filozofi ca şi pe pedagogi, pe studenți, pe elevi, pe oamenii de litere ca şi pe toți cei care au o dorință vie de a pune ordine în activitatea şi mai ales în gândirea lor. Căci, orice s-ar spune, originalitatea de gândire nu va fi lipsind poporului român, dar metodă şi ordine în gândire şi în viață îi lipsesc. Dacă nu ar fi decât pentru atât şi utilitatea ediției româneşti a *Discursului* tot apare evidentă.

După cum *Discours de la Methode* nu a fost scris ca să apară singur în volum, tot aşa

nici nu a fost destinat publicului ca operă aparte, ci numai, după cum însuşi spune, să arate, cu privire la cercetările în ştiințe, care a fost "planul" său, nu de a învăța pe alții ce metodă trebuie să urmeze spre a-şi călăuzi bine rațiunea, ci numai de a arăta în ce fel s-a silit să o călăuzească pe a sa. Cu toată această afirmație, claritatea cu care şi-a expus metoda o face folositoare orişicui.

Discursul asupra metodei este împărțit în şase părți, pentru motivul expus de autorul însuşi în notița care îl precedă. Tot atâtea sunt la număr şi *Meditațiile metafizice.* Se vede, dar, bine, ca opera de față poate servi şi ca îndreptar în înțelegerea filozofiei carteziene, mai cu seamă că unele probleme ca acelea cu privire la *Dumnezeu* şi la *Suflet,* de care vorbeşte în partea a patra a *Discursului,* sunt amplu dezvoltate în *Meditații.* Acesta a şi fost motivul pentru care am pus la sfârşitul ediției de față acele "prescurtări" ale *Meditațiilor* pe care le-am precedat cu scrisoarea adresată de către Descartes decanilor şi doctorilor Facultății de teologie din Paris. Această scrisoare este pusă în multe ediții franceze în fruntea *Discursului.* Fiind în ea vorba însă despre *Tratatul asupra lumii,* conceput de marele filozof şi nepublicat în forma lui inițială, şi mai ales în problema Dumnezeirii şi a sufletului despre care

tratează şi în *Discurs* şi în *Meditații,* am găsit necesar să pun şi în ediția românească de față traducerea acelei scrisori, mai ales că, atât atitudinea lui Descartes învederată aici cât şi stilul scrisorii oglindesc nu numai poziția unui om, ci şi spiritul unei epoci.

Dezbaterile ce au urmat asupra poziției creştine a lui Descartes, după apariția operelor sale, aprobarea inițială a Bisericii şi opoziția ce s-a făcut mai apoi, din acest punct de vedere, ideilor carteziene de către teologii înşişi din Utrecht, din Leyda şi din Franța, justifică cu prisosință prezența ei aici. Descartes crede că raționamentele sale nu numai că nu dăunează Dumnezeirii, ci, dimpotrivă, ajută pe cei neinițiați şi, mai ales, pe necredincioşi în cunoaşterea ei. Căci, zice el, necredincioşii nu se mulțumesc să asculte cuvintele Scripturii ca să şi creadă. Pentru credința lor, aceştia au nevoie de argumente sprijinite rațional. El conchide, cerând pentru opera sa protecția teologilor parizieni.

Desigur, multe din vederile ştiințifice expuse de autor în volumul de față vor fi considerate ca depăşite de cercetările făcute în ultimul timp. Valoarea lor, raportată la timpul autorului, rămâne însă întreagă!

Unele din teoriile lui Descartes, ca aceea cu privire la automatismul animalelor, au fost combătute chiar de către contemporanii săi,

între care menționăm pe La Fontaine în *Discours ă Meme la Sablitre.*

Gândirea şi metoda carteziană rămân însă la baza întregii gândiri moderne.

Discursul este "biografia" gândirii unui "homme-pensee", cum i s-a spus, omul secolului clasic, *o autobiografie spirituală.'?*

În el, autorul se reazemă pe judecată, pe libera examinare a lucrurilor, facultatea principală a "demonstrațiilor" sale fiind rațiunea. Plecând de la îndoială, filozoful ajunge până la a concepe, pe baza rațiunii, lumea exterioară, fără a nega existența şi acțiunea Dumnezeirii în creația acestei lumi, cum s-a spus.

Filozofia sa constă într-o vedere ştiințifică asupra lucrurilor ce se prezintă rațiunii, judecător suprem şi clasificator al adevărurilor. S-ar putea spune că, în concepția sa, adevărul ştiințific se opune adevărului teologic, dar nu este mai puțin adevărat că metoda să analitică a servit religiei, mai ales că el avusese grijă să separe domeniul rațiunii de cel al credinței şi să lase lui Dumnezeu majestatea sa întreagă.

Metoda carteziană.

Descartes defineşte în partea a doua a acestei opere metoda urmată pentru a atinge unicul scop: găsirea adevărului.

Patru sunt regulile sale:

Prima este de a renunța la metoda autorității, practicată de întreaga scolastică medievală, admisă în secolul al XVII-lea, şi de a o înlocui cu metoda examinării libere, rupând-o, astfel, definitiv cu tradiția şi despărțindu-se de contemporanii săi care vedeau un idol în Aristotel.

A doua este împărțirea fiecăreia dintre problemele examinate în atâtea părți câte vor fi găsite necesare: regula analizei.

A treia, călăuzirea în ordine a gândurilor, plecând de la lucrurile cele mai simple şi mai uşor de cunoscut, la cele mai complexe: regula sintezei.

A patra regulă este aplicarea, experimentarea tuturor adevărurilor descoperite.

Ideile sale morale. Recunoaşterea religiei în care s-a născut şi hotărârea de a nu admite decât ideile juste şi lipsite de exagerare.

Hotărârea de a stărui pe drumul ales şi de a nu se abate de la el, dacă odată l-a găsit bun de urmat.

Resemnarea şi stăpânirea de sine, atunci când omul este pus în fața întâmplărilor ce ne depăşesc puterile. Întrebuințarea întregii sale puteri în căutarea adevărului cu ajutorul rațiunii. Întrebuințarea voinței în stăvilirea pasiunilor şi subordonarea acestora în toate acțiunile omeneşti.

Aprecieri literare.

Prin *Meditații* şi *Obiecțiunile* lor, Descartes aparține exclusiv filozofiei. Prin *Discurs,* el aparține şi literaturii. Din simpla lectură a acestei opere, se poate constata că nu numai filozofia şi metodica gândirii omeneşti îşi pot găsi sprijin în ideile sale[7] ci şi literatură. Dacă pentru a arăta intenția sa, el a adăugat titlului său mențiunea "pour bien conduire sa raison et chercher la verite dans Ies sciences" şi, deci, a închinat această operă adevărului şi bunei orientări ştiințifice, prin felul expunerii sale, prin ceea ce se numeşte convențional "stil", Descartes poate fi propus literaturii. El este un clasic în sensul cornelian, nu numai prin cultivarea rațiunii, dar şi prin studiul naturii morale a omului.

Textul cartezian este scris în fraza clasică franceză a secolului al XVII-lea, cu nimic deosebită de fraza marelui orator creştin Bossuet. Vreau să spun că ea are aceeaşi proporție, plus elocvența lipsită de emfază, pe care i-o dă numai motivarea pe baza rațiunii. Este fraza periodică, asemănătoare periodului latin, adesea îngreuiată de prea multe conjuncții, de prea multe relative şi acorduri specifice, sprijinite pe multe locuțiuni adverbiale şi conjunctive. Redarea intactă a

frazei clasice în limba română prezintă pe alocuri greutăți mari, întrucât eşti obligat, fie să o scindezi, ceea ce nu este recomandabil, fie să întrebuințezi aceleaşi conjuncții şi prepoziții, foarte numeroase, care urâțesc stilul românesc. Gândurile lui Descartes decurg mai totdeauna unul din altul. Ele sunt fundate pe o logică uimitoare. Astfel că, nerespectarea punctuației, suprimarea conjuncțiilor sau înlocuirea termenilor din ordinea lor dau naştere la parafrazări ale textului şi la mutilări ale sensului. De aceea am căutat să respectăm, pe cât a fost cu putință, scrisul marelui filozof în forma lui şi numai acolo unde, datorită momentului evolutiv al limbii franceze devin atunci, filozoful a abuzat de licențe în ce priveşte lexicul sau gramatica, ne-am permis să dăm cugetării carteziene o expresie mai liberă în haină românească, păstrând cu strictețe ordinea gândirii şi sensul textului. Cititorul avizat va putea scuza faptul că am fost nevoiți să lăsăm deoparte unele expresii şi chiar termeni în accepțiuni care dau naştere la confuzii.

Ținuta stilului cartezian din *Discurs* este aidoma stilului marilor clasici ai secolului al XVII-lea. Gândirea franceză a lui Descartes a păstrat seninătatea gândirii clasice. Prin aceasta, el aparține secolului său, secol de

mare admirație pentru antichitatea greacă şi romană."

Descartes îşi exprimă gândurile atât de firesc, încât pare că vorbeşte cu sine însuşi şi, adesea, indirect, cu cititorul său anonim. Niciodată, nici chiar când se gândeşte la felul greşit cum i s-ar putea, cu timpul, interpreta gândurile, nu iese din seninătatea şi din răceala expunerii sale. Nu se emoționează. Adesea se îndoieşte. De altfel, întregul *Discurs* este fondat pe ideea îndoielii față de tot ce a fost până la el. Nicicând nu părăseşte seninătatea liniei sale de clasic în stil şi în cugetare.

Ieşit din îndoială față de valorile create de predecesori, din dorința de evadare de sub teroarea autorității scolastice medievale, scris într-o perioadă de linişte şi echilibru, *Discursul asupra metodei* a pus ordine în gândirea modernă şi a mărit prestigiul cercetărilor bazate pe rațiune. Prin aceasta, întreaga cultură a celor trei sute cincizeci de ani din urmă este tributară lui Descartes.

GEORGEI GHIDU

VIAȚA LUI DESCARTES

1596 - *31 martie.* Se naşte Rene Descartes în La Haye (oraş al cărui nume a devenit, în 1802, La Haye-Descartes), la marginea ținuturilor Touraine şi Poitu. Însuşi Descartes îşi spunea uneori Poitevin, alteori Tourangeau. Tatăl său, consilier în Parlamentul din Bretania, a murit în 1640; mama sa murise încă din mai 1597, la un an după ce îl adusese pe lume pe fiul său. Familia poseda importante bunuri funciare; Descartes va prefera, însă, mai târziu, să-şi vândă partea de moştenire, mai degrabă decât să-şi asume răspunderea gestionării ei, şi să încredințeze bancherilor olandezi grija administrării veniturilor sale. Va şti să-şi asigure un trai îndestulător, moderându-şi, în acelaşi timp, nevoile.

1597-1606 (?) -Copilul este crescut de bunica din partea mamei şi de către doica sa, căreia îi va păstra mereu o amintire plină de tandrețe. Tatăl său se recăsătoreşte prin anul 1600; cele două căsătorii ale părintelui său i-au adus lui Rene doi frați şi două surori.

1606 (?)-**1614** (?) - Urmează studiile la Colegiul iezuit din La Fleche, înfiinţat în 1604 de către Henri al IV-lea (a cărui inimă a fost înmormântată solemn în 1610). Sănătatea lui se dovedeşte a fi şubredă şi în special plămânii sunt cei care par a fi ameninţaţi (a murit de o afecţiune pulmonară, contractată întâmplător). Pe timpul colegiului, s-a bucurat de un regim favorizant care i-a permis să-şi completeze, după placul său, ciclul şcolar; se trezea târziu, acesta fiind un obicei pe care şi l-a păstrat şi mai târziu şi care i-a creat mari dificultăţi la Stockholm, în urma regimului impus de regină.

1616 (?) - Urmează studii juridice şi, probabil, de medicină la Poitiers, unde Descartes este licenţiat în drept, pe 10 noiembrie 1616. Anul următor şi-l consacră unei vieţi mondene de tânăr gentilom dedicat armelor, echităţii şi cheltuielilor nesăbuite.

- Se înrolează, în Olanda, în armata protestantă a prinţului de Orange, faimosul căpitan Maurice de Nassau, unde primeşte o pregătire militară. Acolo îl întâlneşte, tot la 10 noiembrie, pe Isaac Beeckmann, cu opt ani mai în vârstă decât el, cu care are lungi conversaţii în domeniul matematicilor, muzicii, ezoterismului; spiritul lui Descartes, puţin amorţit în urma distracţiilor şi a vieţii de garnizoană, începe să se trezească.

- Descartes părăseşte Olanda, la sfârşitul lunii aprilie, apoi, prin Danemarca şi poate Polonia şi Ungaria, ajunge la Frankfurt. Este prezent aici (la o dată greu de precizat) pe timpul sărbătorilor de încoronare a împăratului Ferdinand al II-lea. Se pare că în această perioadă s-a înrolat în trupele catolice ale ducelui de Bavaria, de altfel pentru puţină vreme. Pe timpul iernii, se stabileşte singur, dar nu fără să aibă contacte cu oameni de ştiinţă, într-un sat, se pare, din regiunea Ulm.

În noaptea de 10 spre 11 noiembrie - dată menţionată pentru a treia oară - este vizitat de trei vise, pe care le ia drept avertismente ale lui Dumnezeu; povestirea evenimentului a fost păstrată de Baillet, după o relatare, astăzi pierdută, a lui Descartes însuşi; el are, astfel, revelaţia a ceea ce va constitui, mai târziu, bazele unei ştiinţe admirabile. Nu există nici o îndoială asupra faptului că aceste vise ar fi avut o influenţă hotărâtoare asupra destinului său - dar nu se ştie care dintre ele.

1620-1621 -Ani obscuri. Călătorii. Pe data de 11 noiembrie 1620 (mereu aceeaşi dată), o notă enigmatică a lui Descartes face aluzie la o "descoperire admirabilă"; nu se ştie precis dacă este vorba de o invenţie concretă, de ordin ştiinţific, sau de un fel de iluminare ezoterică. Pare a fi interesat, în tot acest timp, de filozofia mistică de tip Rose-Croix.

1622-1625 -Alți ani obscuri. Descartes se află din nou în Franța; îşi pune la punct diverse afaceri funciare. Călătoreşte mult în Italia; se presupune că se achitase de promisiunile pe care le făcuse în 1619, în urma celor trei vise, de a se duce, în pelerinaj, la Lorette. Va păstra o amintire neplăcută despre această țară, din cauza climatului ei de insecuritate.

1625-1628 - Se stabileşte în Franța, mai exact la Paris, unde frecventează scriitori, oameni de ştiință şi oameni ai bisericii, în toamna lui 1627, ține conferințe aprofundate cu cardinalul Berulle care, în final, îl convinge să facă publică filozofia sa nouă, pentru binele religiei şi al oamenilor, începe, în latină, lucrarea *Reguli pentru dirijarea spiritului,* pe care nu o va duce la bun sfârşit şi nu o va publica, dar care va fi publicată la o jumătate de secol după moartea sa.

1637-1640 -Începe, de asemenea, un tratat de metafizică, despre care nu se cunoaşte aproape nimic.

- În toamnă, pleacă în Olanda, unde se va stabili, cu trei mici întreruperi, până în 1649; nu va înceta să-şi schimbe în permanență locuința, cu excepția ultimilor ani de viață.

- Polemizează cu Beeckmann, care încearcă abuziv să-şi aroge titulatura de mentor al lui Descartes, şi să-şi atribuie

meritul geniului său. O reconciliere, puțin cam rece, fără îndoială, va interveni în anul următor între ei.

- În iunie, Galilei este condamnat la Roma. Descartes află vestea în noiembrie şi îşi abandonează numaidecât tratatul său asupra *Lumii,* la care lucra de mai mulți ani, fiind tocmai pe cale de a-l săvârşi. Beeckmann este cel care îi va procura, în anul următor, pentru scurt timp şi aproape clandestin, opera lui Galilei.

- Se naşte Francine, fiica lui Descartes şi a unei servitoare olandeze; ea este botezată într-o biserică reformată, după religia mamei sale.

- În iunie, este publicat la Leyde, în Olanda, fără numele de autor, *Discursul asupra metodei;* acelaşi volum conține, în urmarea *Discursului,* cele trei tratate: *Dioptrica, Meteorii ş\Geometria,*

1640 - Ani de viață fericită şi calmă alături de Francine şi de mama ei.

- Descartes aranjează să o trimită pe Francine la Paris, pentru a o încredința unei maici de la Sfânta-Capelă; în septembrie, copilul moare de o febră eruptivă. "Mărturisea, povesteşte Baillet, că moartea ei i-a lăsat cel mai mare regret pe care l-a încercat vreodată." În luna următoare îşi pierde tatăl, acest lucru afectându-l foarte

mult, cu toate că între ei nu fusese niciodată o foarte mare apropiere. 1641 - Către sfârşitul verii, apar la Paris, în latină, *Meditațiile,* urmate de şase serii de obiecții şi răspunsuri la obiecții. O nouă ediție va apărea la Amsterdam, în primăvara anului 1642, augmentată de a şaptea serie de obiecții şi răspunsuri.

În decembrie, polemicile lui Descartes cu Voet (Voetius), de la Universitatea din Utrecht, capătă un ton vehement: el este acuzat de ateism. Disputa va continua, în mod periculos, până în 1645, când universitatea va sfârşi prin a le interzice de a mai publica ceva, de orice fel şi în orice sens, în legătură cu noua filozofie.

1643 - În mai începe corespondența cu prințesa Elisabeta. Trebuie menționat că, în această corespondență, de-a lungul anilor ce vor urma, Descartes îşi va exprima morala sa, zisă "definitivă", ca o urmare la "morala provizorie" din *Discurs.*

1644 - Publicarea, în latină, la Amsterdam, a *Principiilor filozofiei.* Traducerea în latină a *Discursului.* Mai-noiembrie: prima călătorie în Franța.

1645-1646 - Prima redactare - într-o formă despre care nu se cunoaşte nimic precis - a tratatului *Pasiunile sufletului.* - Publicarea în franceză, la Paris, a *Meditațiilor*

(fără a şaptea serie de obiecţii şi răspunsuri), apoi a *Principiilor* (cu o importantă prefaţă nouă). În Olanda, polemică violentă cu Regele (Regius). Din iunie până în noiembrie, a doua călătorie în Franţa; întâlniri, puţin călduroase, cu Pascal. Începutul corespondenţei cu regina Christine a Suediei.

1648 - În aprilie, convorbire cu Burman. Din mai până în august, a treia şi ultima călătorie în Franţa; primele frământări din Fronde îl dezamăgesc pe Descartes, deoarece are oroare de dezordinea statală ca şi de cea a spiritului, ceea ce l-a atras, de altfel, spre Olanda, fiind pacea şi liniştea civilă pe care o întâlnise la început, ca şi un climat favorabil temperamentului său: astfel, el se grăbeşte să plece, scurtându-şi sejurul în Franţa unde, spune el, a găsit "bucătăria în dezordine şi mâncarea dată în foc".

Este posibil ca în această perioadă să fi început (sau să-l fi reluat pentru a-l pune la punct) un proiect de înfiinţare, la Paris, a unei Şcolii de Arte şi Meserii, unde şi-a manifestat, o dată în plus, grijă sa permanentă de a aduna la un loc savanţii şi artiştii, ştiinţa şi tehnică, cercetarea şi practică, în septembrie, moare P. Mersenne.

1649 - Regina Suediei îşi înteţeşte invitaţiile pentru a-l determina pe Descartes să se stabilească alături de ea, la Stocholm,

unde era înconjurată de scriitori şi savanți. El ezită îndelung; se fereşte să-şi limiteze libertatea, dar, în acelaşi timp, speră într-o reînnoire a destinului său. Se hotărăşte, în sfârşit, şi pleacă în septembrie.

Noiembrie: în absența sa, *Pasiunile sufletului* (care este cunoscut şi sub numele de *Tratatul asupra pasiunilor)* apare în franceză, la Paris.

1649-1650 - Se pare că la Stockholm încearcă deziluzii destul de amare; rezistă, cu toate acestea, fanteziilor stranii ale Christinei. Compune o comedie pastorală şi simbolică, astăzi pierdută, iar apoi, pentru aniversarea reginei şi celebrarea păcii la Westphalia, el scrie libretul în versuri al unui spectacol de balet, *Naşterea păcii,* publicat în 1920,

După ce fusese crezut pierdut; nu este exclus să-şi fi asumat de bunăvoie acest gen de activități neaşteptate, dorind să-şi pună mereu la încercare posibilitățile spiritului său. Inițiază, la sugestia Christinei, un proiect pentru o academie suedeză. Probabil din aceeaşi perioadă datează dialogul neterminat *Cercetarea adevărului prin lumina naturală.* În ianuarie 1650, regina îl cheamă la palat, în mod regulat, la ora cinci dimineața, pentru a o iniția în lecții de filozofie. Fiind obişnuit să se trezească târziu, nu rezistă la solicitările de acest gen şi, pe fondul iernii suedeze, se

îmbolnăveşte de inimă. Contractează o pneumonie, cade la pat la 2 februarie şi moare, cu credință în Dumnezeu, la 11 februarie.

1657-1667 - Prima ediție, incompletă însă, a *Corespondențelor* (în trei volume).

1662-1677 - Publicarea, în ediții destul de inexacte, a capitolelor subzistente din *Lumea* (*Omul* şi *Tratatul asupra luminii).*

1701 - Prima ediție, în latină, a *Regulilor pentru dirijarea spiritului.*

1897-1913 - Publicarea, de către Adam şi Tannery, a *Operelor complete* (în douăsprezece volume); realizată ca un omagiu destinat comemorării celui de-al treilea centenar de la naşterea lui Descartes, această ediție a avut asupra gândirii contemporane o influență considerabilă.

1936-1963 - Publicarea, de către Adam şi Milhaud, a *Corespondențelor* (în opt volume).

RENE DESCARTES

Discurs asupra metodei de a călăuzi bine raţiunea şi de a căuta adevărul în ştiinţe

Dacă acest "discurs" va părea prea lung spre a fi în întregime citit deodată, va putea li împărțit în şase părți.

În prima parte se vor găsi diferite considerațiuni privitoare la ştiințe.

În a doua, principalele reguli ale Metodei *căutate de autor.*

În a treia, câteva altele cu privire la morală pe care a tras-o el din această Metodă.

În a patra, argumentele prin care dovedeşte el existența lui Dumnezeu şi a sufletului omenesc, care sunt fundamentele metafizicii sale.

În a cincea, ordinea problemelor de fizică cercetate de el şi, în special, explicația mişcării inimii şi a câtorva alte probleme care aparțin medicinei, apoi diferența care există între sufletul nostru şi cel al animalelor.

Iar în ultima, ce lucruri sunt necesare, crede el, pentru a merge mai departe în studiul naturii şi ce motive l-au îndemnat să scrie această carte.

PARTEA ÎNTÂI

Diferite consideraţi uni cu privire la ştiinţe

Bunul-simţ[1] este lucrul cel mai bine distribuit din lume.

Fiecare om crede că este cel mai bine înzestrat în această privinţă, atât de înzestrat încât şi aceia care sunt cel mai greu de mulţumit în alte privinţe, n-au obiceiul de a dori mai mult decât au.

În această chestiune, nu este posibil ca toţi să se înşele; mai degrabă aceasta arată că puterea de a judeca bine şi de a distinge ce-i adevărat de ce este fals, ceea ce propriu-zis numim "bunul-simţ" sau raţiune, există în mod firesc la toţi oamenii; aşa că diversitatea părerilor noastre nu vine de la aceea că unii

---

[1] Le bon sens: însuşirea, puterea de a judeca bine şi de a distinge ce-i adevărat de ce este fals.

suntem mai cu judecată decât alții, ci numai de la aceea că noi călăuzim gândurile noastre pe căi diferite şi nu avem în vedere toți aceleaşi lucruri. Căci nu este de ajuns să ai un creier bun; principalul este să te serveşti bine de el.

Spiritele cele mai mari sunt capabile de cele mai mari vicii ca şi de cele mai mari virtuți. Aceia care merg foarte încet, dacă țin drumul drept, pot înainta mult mai departe decât cei ce merg repede, dar se abat de la acest drum.

În ce mă priveşte, n-am presupus niciodată că mintea mea este cu ceva mai desăvârşită decât mințile oamenilor obişnuiți. Ba chiar mi-am dorit, adesea, să am gândirea tot aşa de ageră, imaginația la fel de limpede şi de clară iar memoria, tot aşa de bogată şi de activă ca oricare altul. Nu cunosc însuşiri mai mari decât acelea care servesc la desăvârşirea spirituală[2]. Rațiunea sau facultatea de a judeca bine, pentru că este singura care ne înalță şi ne deosebeşte de animale, cred că este întreagă în fiecare din noi. Mă alătur în această privință părerii generale a filozofilor care spun că nu există "mai mult sau mai puțin"[3] decât între *accidente* şi nicidecum între *forme* sau între

---

[2] A la perfection de l'esprit.

[3] Beaucoup d'heur.

firile *indivizilor* dintr-una şi aceeaşi *specie.*

Fără nici o teamă de a greşi, spun că am avut norocul de a mă fi aflat, încă din tinerețe, pe unele căi ce m-au condus la nişte considerații şi principii din care am întocmit o metodă cu ajutorul căreia îmi pare că am găsit mijlocul de a-mi îmbogăți treptat, pe grade, cunoaşterea şi de a o ridica, puțin câte puțin, la cel mai înalt punct pe care slăbiciunea minții mele şi scurtă durată a vieții îi vor putea permite să-l atingă. De fapt, am cules deja din ea astfel de roade încât, deşi, în judecățile pe care le fac asupra mea, înclin spre neîncredere, mai degrabă decât spre prezumție şi, deşi, dacă privesc cu ochi de filozof diferitele acțiuni şi întreprinderi omeneşti, găsesc că nu este aproape nici una care să nu mi se pară zadarnică şi inutilă, totuşi, simt mare satisfacție în progresul pe care cred că l-am şi făcut în căutarea adevărului, îmi făuresc astfel de speranțe pentru viitor, încât, dacă, între ocupațiile oamenilor, ale adevăraților oameni, există vreuna cu adevărat bună şi importantă, îndrăznesc să spun că este cea aleasă de mine.

Dar iarăşi zic: se poate întâmpla să mă înşel şi să iau drept aur şi diamant ceea ce nu este decât aramă şi sticlă.

Ştiu cât de expuşi suntem de a ne amăgi

în judecățile pe care le facem asupra noastră şi cât de îndoielnice trebuie să fie judecățile prietenilor noştri când ele sunt în favoarea noastră. Voi fi foarte mulțumit să pot arăta în acest *Discurs* care sunt căile urmate de mine şi să prezint aici viața mea ca într-un tablou,[4] pentru ca fiecare să poată judeca şi ca, aflând de pe la lume, părerile pe care oamenii le vor avea despre ea, să-mi fie un nou mijloc pentru a mă instrui, pe care îl voi adăuga la acelea de care mă servesc în mod obişnuit.

Aşa că planul meu nu este de a impune aici metodă care trebuie urmată de oricine spre a-şi călăuzi bine rațiunea, ci numai de a arăta în ce fel m-am silit să o călăuzesc pe a mea.

Cei care găsesc cu cale să dea altora învățături trebuie să se socotească mai cu judecată decât cei cărora li se dau, iar dacă greşesc chiar şi în cele mai neînsemnate lucruri, sunt şi ei supuşi criticii. Eu, însă, nu propun această scriere decât ca pe o poveste în care, pe lângă câteva exemple demne de urmat, se vor găsi poate şi multe altele pe care unii vor găsi de cuviință să nu le urmeze; nădăjduiesc totuşi că ea va fi folositoare unora, fără a fi nimănui dăunătoare; în tot cazul, toți îmi vor aprecia sinceritatea.[5]

---

[4] Un fel de biografie spirituală.

[5] Me seront gre de ma franchise.

Am fost hrănit cu literatura[6] încă din copilărie şi, pentru că mi se forma convingerea că prin ea poate dobândesc o cunoaştere clară şi sigură a tot ce este folositor vieții, aveam o extremă dorința de a o studia mai îndeaproape. Insă, îndată ce am terminat studiile după care, în mod obişnuit, eşti primit în rândul învățaților, îmi schimbai în întregime părerea, căci mă găseam împiedicat de atâtea îndoieli şi erori, încât mi se părea că n-am avut alt profit, voind să mă instruiesc, decât de a fi descoperit din ce în ce mai bine neştiința mea[7]. De altfel, mă găseam într-una din cele mai celebre şcoli din Europa,[8] unde credeam că trebuie să fie oameni cu adevărat savanți, dacă pe pământ există undeva astfel de oameni. Învățasem aici tot ce învățau ceilalți, ba chiar, nemulțumindu-mă cu ştiințele care mi se predau, parcursesem toate cărțile ce tratau despre cele mai însemnate probleme ale ştiinței şi care erau socotite cele mai deosebite şi mai rare ce-mi căzuseră în mâini.

Cu acest prilej, luând cunoştință de judecățile pe care ceilalți le făceau asupra mea, nu găseam să fi fost considerat inferior colegilor mei, deşi între ei erau câțiva

---

[6] ... literatura în sens larg, adică opera beletristică, filozofică, ştiinţifică etc.

[7] ... mon ignorance   aluzie la formularea socratică "ştiu că nu ştiu nimic".

[8] College des Jesuites de la Fleche.

destinați să ia locurile profesorilor noştri.

După studiile făcute, secolul nostru îmi apărea tot atât de înfloritor şi de bogat în minți luminate[9] ca şi cele de mai înainte.

Aceasta mă făcea să-mi iau libertatea de a judeca, pornind de la mine, pe toți ceilalți, şi de a crede că nu există nici o doctrină în lume care să fie aşa cum mai înainte fusesem îndemnat să sper.

Nu încetam totuşi de a aprecia problemele de care lumea se ocupă în şcoli.

Ştiam că limbile care se învață aici sunt necesare pentru înțelegerea cărților vechi; că frumusețea poveştilor deşteaptă mintea; că acțiunile memorabile ale istoriilor o înalță şi că, fiind citite cu discernământ, ele ajută la formarea judecății; că lectura tuturor cărților bune este ca o convorbire cu cei mai luminați oameni ai secolelor trecute, autorii lor, o convorbire studiată, în care ei nu ne descoperă decât cele mai bune dintre gândurile lor; că elocința are puteri şi frumuseți incomparabile; că poezia are delicateți şi fineți încântătoare; că matematicile au descoperiri foarte subtile şi care pot servi mult, atât spre a mulțumi pe curioşi, cât şi spre a înlesni toate felurile de lucrări pentru a uşura munca oamenilor; i că scrierile care tratează despre moravuri conțin

---

[9] Bons esprits.

multe învăţăminte şi multe îndemnuri spre virtute foarte folositoare; că teologia ne învaţă să câştigăm împărăţia Cerurilor; că filozofia ne dă mijlocul de a vorbi cu oarecare siguranţă despre toate lucrurile şi ne face să fim admiraţi de cei mai puţin savanţi; că jurisprudenţa, medicina şi celelalte ştiinţe aduc onoruri şi bogăţii celor ce le cultivă şi, în sfârşit, că este bine să le fi examinat pe toate, chiar pe cele mai pline de superstiţii şi mai false, ca să cunoaştem adevărata lor valoare şi ca să ne ferim de dezamăgiri.

Socoteam însă că închinasem destul de mult timp limbilor şi chiar lecturii cărţilor vechi, povestirilor şi fabulelor, căci este grija lui Descartes ca munca să fie în serviciul omului aproape acelaşi lucru să conversezi cu oamenii altor secole şi să călătoreşti.

Este bine să ştim câte ceva despre obiceiurile diferitelor popoare, ca să judecăm mai temeinic pe ale noastre şi să nu credem că tot ce se spune împotriva felului nostru de a fi este ridicol şi iraţional, cum au obiceiul de a face aceia care n-au văzut nimic.

Când petreci, însă, prea mult timp în călătorii, te înstrăinezi de ţara ta; şi când eşti prea curios de lucrurile care se practicau în secolele trecute, rămâi de obicei foarte neştiutor de cele ce se petrec în secolul nostru.

Nu mai vorbesc de faptul că poveştile imaginate te fac să-ți închipui ca posibile multe evenimente care, de fapt, nu sunt deloc cu putință şi că, chiar istoriile cele mai fidele, dacă nu schimbă nimic, nici nu măresc valoarea lucrurilor spre a le face mai demne de a fi citite, în tot cazul omit, aproape totdeauna, împrejurările urâte şi faptele de mai mică însemnătate; aşa că restul nu apare aşa cum este şi că cei ce îşi călăuzesc viața după exemplele pe care le trag din acele istorii sunt sortiți să cadă în extravaganțele paladinilor din romanele[10] noastre şi să conceapă planuri care le depăşesc puterile.

Apreciam mult elocința şi eram îndrăgostit de poezie, dar credeam că şi una şi alta sunt daruri ale minții, mai degrabă, decât roade ale studiului.

Aceia care au raționamentul cel mai puternic şi care-şi studiază foarte bine gândurile, spre a le face mai clare şi mai inteligibile, au totdeauna puterea de a convinge, chiar dacă nu vorbesc decât Bretona de Jos[11] şi chiar dacă n-au învățat niciodată retorică; iar cei bogați în creații din cele mai plăcute şi care ştiu să le exprime în cea mai frumoasă formă sunt cei mai buni poeți, chiar dacă arta poetică le-ar fi

[10] E vorba de romanele cavalereşti populare inspirate din chansons de geste.

[11] Adică o limbă populară, (n.a.)

necunoscută.

Îmi plăceau mai ales matematicile, din cauza certitudinii şi evidenței argumentelor lor[12], dar nu observăm, încă, adevărata lor întrebuințare şi, crezând că ele nu serveau decât artelor mecanice, mă miram că pe fundamentele lor, atât de ferme şi de solide, nu se clădiseră lucruri mai înalte.

Pe de altă parte, comparam scrierile vechilor păgâni[13] (care tratează despre moravuri) cu nişte palate superbe şi mărețe, clădite pe nisip şi pe noroi. Ei înalță foarte mult virtuțile şi le fac să apară mai de prețuit decât toate lucrurile din lume, dar nu ne învață îndeajuns cum să le cunoaştem şi, adesea, ceea ce ei numesc atât de frumos "virtute" nu este decât insensibilitate sau orgoliu, sau deznădejde, sau paricid.

Respectam[14] teologia noastră şi voiam mai mult ca oricine să câştig împărăția Cerului; însă când am aflat, ca pe ceva foarte sigur, că drumul spre ea este deschis şi celor neştiutori ca şi celor mai învățați şi că adevărurile revelate, care conduc într-acolo, sunt deasupra înțelegerii noastre, n-aş fi îndrăznit să supun aceste adevăruri slăbiciunii raționamentelor mele. Mă gândeam că spre a

[12] De leurs raisons.

[13] Se referă la stoici.

[14] Reverais.

întreprinde examinarea lor şi a reuşi, este nevoie să am o asistență extraordinară a cerului şi să fiu mai mult decât om[15].

Cât despre filozofie, nu voi spune nimic altceva decât că, văzând că ea a fost cultivată de spiritele cele mai excelente care au trăit de mai multe secole încoace şi că, totuşi, nu se află încă nimic în ea despre care să nu se discute, care, prin. Urmare, să nu fie îndoielnic, nu vrui să am prezumția de a spera să găsesc în studiul ei mai mult decât ceilalți[16].

Voi mai spune că, având în vedere cât de diferite păreri pot exista referitoare la una şi aceeaşi chestiune, păreri care sunt susținute de oameni învățați, fără ca una măcar să fie în mod sigur adevărată, socoteam fals aproape tot ce de fapt nu era decât verosimil.

Apoi, cât despre celelalte ştiințe, în măsura în care ele îşi împrumută principiile din filozofie, găseam că nu se poate clădi nimic solid pe temelii atât de şubrede; şi nici onoarea, nici câştigul, pe care le promit ele, nu erau suficiente spre a mă ispiti să le învăț; căci nu eram, slavă Domnului, în situația de a fi obligat să fac o meserie din ştiință pentru a-mi uşura viața; şi, deşi nu-mi făceam profesie din a dispreţui cinic gloria, nu-mi

---

[15] Şi mai mult decât om simplu fără luminile teologiei.

[16] Aluzie ironică la teologii şi filozofii scolastici.

doream prea mult totuşi acea reputație pe care nu o poți câştiga altfel decât prin titluri false.

În sfârşit, în cele ce privesc doctrinele rele[17], credeam că ştiu destul de bine care este valoarea lor, pentru a nu mai fi expus să Cad în greşeală.

Nu m-am lăsat înşelat nici de promisiunile alchimiştilor, nici de profețiile astrologilor, nici de înşelăciunile vreunui magician, nici de laudele vreunuia dintre aceia care îşi fac o îndeletnicire din a arăta că ştiu ceea ce de fapt ei nu ştiu deloc.

Pentru aceste motive, îndată ce vârsta îmi îngădui să ies de sub tutela dascălilor mei, mă lăsai definitiv de studiul literelor şi, hotărându-mă de a nu mai căuta altă ştiință decât aceea care s-ar găsi în mine însumi sau în marea carte a lumii, petrecui restul tinereții mele călătorind şi cercetând curți şi armate, frecventând oameni de diferite caractere şi condiții, adunând diferite experiențe, punându-mă pe mine însumi la încercari în întâmplările, pe care soarta mi le scotea în față şi peste tot făcând asupra lucrurilor ce mi se prezentau aşa fel de reflecții încât să pot scoate din toate oarecare profit[18]. Căci îmi părea că voi găsi mult mai

[17] Alchimia, astrologia, magia.
[18] À m'eprouver moi-meme.

mult adevăr în raționamentele făcute de fiecare în afacerile ce îl interesează şi pentru care, dacă a judecat rău, este pedepsit imediat, decât în acelea pe care le face un om de litere în cabinetul său, privitor la speculații fără nici un efect practic şi care nu au altă urmare[19] în afară de aceea că acest om va fi poate cu atât mai vanitos cu cât acele speculații vor fi mai depărtate de sensul obişnuit[20] din cauză că el va fi trebuit să dea dovadă de foarte mult spirit şi iscusință în strădania de a le face verosimile. Aveam continuu dorința de a învăța să disting ce este adevărat de ce este fals, spre a putea privi clar în acțiunile mele şi a paşi cu încredere[21] în această viață. Este adevărat că, în timpul când nu făceam decât să studiez moravurile celorlalți semeni, nu prea găseam elemente care să-mi dea siguranța că ajung la adevăr. Observăm în ele aproape tot atâta diversitate câtă văzusem mai înainte printre părerile filozofilor. Aşa încât, profitul cel mai mare pe care îl trăgeam era că, văzând mai multe lucruri care, deşi nouă ni se par foarte extravagante şi foarte ridicole, până la urmă sunt unanim primite şi admise de alte popoare mari, învățam să nu iau ca sigur

---

[19]Consequence.

[20]Sens commun.

[21]Avec assurance.

nimic din ce mi se comunica altfel decât pe baza exemplului şi a cutumei, liberându-mă, în felul acesta, încet, încet, de multe erori care pot să ne întunece puterea de înțelegere şi să ne facă mai puțin apți de a urma calea rațiunii.

Dar, după ce petrecui câțiva ani făcând cercetări în cartea lumii şi silindu-mă să dobândesc oarecare experiență, luai într-o zi hotărârea de a privi mai atent în mine însumi[22] şi de a consacra toate puterile mele spirituale în a alege căile pe care trebuie să le urmez; ceea ce, pare-mi-se îmi reuşi mult mai bine decât dacă nu m-aş fi îndepărtat niciodată de țara mea şi de cărțile mele.

PARTEA A DOUA

[22] Entendre raison.

Principalele reguli ale acestei metode pe care le-a căutat autorul

Eram pe atunci în Germania, unde mă duseseră nişte războaie interminabile şi, cum mă întorceam spre armată[23] de la încoronarea împăratului,[24] începutul iernii mă reținu într-un cartier unde, negăsind nici o societate care să mă distreze şi neavând, din fericire, nici o grijă sau pasiune care să mă tulbure, stăm ziua întreagă singur, închis într-o cameră[25] unde aveam tot răgazul de a mă întreține cu gândurile mele, între care fu şi acela că, adesea, operele compuse din mai multe piese şi de diferiți maeştri nu sunt atât de desăvârşite ca acelea care constituie opera unuia singur.

Aceasta se vede şi din faptul că edificiile începute şi desăvârşite de un singur constructor sunt, de obicei, mai frumoase şi mai bine proporționate decât acelea pe care mai mulți s-au silit să le amenajeze.

Aşa sunt acele vechi cetăți, nişte sate la început, devenite cu timpul oraşe mari: ele sunt de obicei rău proporționate în comparație cu cele plănuite de un singur

---

[23] Spre unitatea militară (războiul de 30 de ani).

[24] Ferdinand al II-lea, regele Boemiei.

[25] Poele.

inginer, pe un şes, după închipuirea sa[26].

Examinând aceste edificii, pe fiecare în parte, găseşti adesea tot atâta sau chiar mai multă artă decât în celelalte, însă dispuse astfel, aici unul mare, colo unul mic, pe nişte străzi strâmte şi neegale, ai spune că aşezarea în acest fel se datoreşte întâmplării şi nu voinței unor oameni dotați cu rațiune. Iar dacă se va avea în vedere că au existat totdeauna oameni însărcinați să ia seama că edificiile particularilor să servească (prin construcția lor) la împodobirea oraşului, se va recunoaşte că, dacă nu lucrezi decât pe baze puse de altul, este greu să faci un lucru desăvârşit.

Îmi veni în minte, apoi, faptul că popoarele, altădată pe jumătate sălbatice, iar mai pe urmă civilizate, încetul cu încetul, şi care nu şi-au făcut legile decât pe măsură ce neajunsul crimelor şi neînțelegerilor le-a constrâns la aceasta, n-ar putea fi atât de bine şlefuitei ca acelea care, de la începutul constituirii lor, au urmat îndrumările vreunui legislator înțelept. După cum e sigur că statul adevăratei religii, ale cărui legi Dumnezeu singur le-a făcut, trebuie, prin comparație, să aibă o mai bună orânduire decât toate celelalte. Şi, pentru a vorbi numai de lucruri omeneşti, cred că dacă Sparta a fost altădată

[26] Polices

atât de înfloritoare, asta nu s-a datorat fiecărei legi în parte, căci se ştie că multe din ele erau foarte stranii şi chiar contrare bunelor moravuri, ci numai faptului că, nefiind create decât de un singur om[27], acele legi tindeau toate spre acelaşi scop.

M-am gândit apoi că cunoştințele din cărți, cel puțin acelea ale căror judecății sunt mai probabile, care nu se bucură de nici un fel de demonstrații, fiind compuse şi dezvoltate, puțin câte puțin, din părerile mai multor persoane diferite, nu sunt aşa de apropiate de adevăr[28] că simplele raționamente pe care le poate face, în mod firesc, un om de bun-simț cu privire la lucrurile obişnuite[29].

Şi m-am mai gândit că, deoarece noi toți am fost copiii, înainte de a fi oameni, deoarece a trebuit că mult timp să fim conduşi de pornirile noastre şi de dascălii noştri care, adesea, unele se opuneau altora, şi deoarece nici pornirile, nici dascălii nu ne dădeau poate cele mai bune sfaturi, este aproape cu neputință ca judecățile noastre să fie atât de clare şi atât de temeinice cum ar fi fost dacă ne-am fi putut servi de rațiunea noastră chiar din momentul naşterii şi dacă n-am fi fost conduşi decât de ea.

---

[27] Licurg în sec. IX î. de Ch.

[28] Dont les raisons.

[29] Acţionând fără prejudecăţi.

Este adevărat că nimănui nu-i trece prin minte să dărâme toate casele dintr-un oraş, numai pentru a le reface altfel şi pentru ca străzile să devină mai frumoase; dar există mulți care-şi dărâmă pe ale lor pentru a le reclădi mai bine. Câteodată ei sunt constrânşi la aceasta, când ele sunt în pericol de a cădea singure şi când temeliile lor nu mai sunt destul de solide. Luând de bun acest exemplu, fui încredințat că nu s-ar putea ca vreun particular să facă planul de a reforma Statul, schimbând totul din temelii i răsturnându-l, spre a-l reface apoi altfel şi nici chiar de a reforma corpul ştiințelor sau metoda stabilită în şcoli pentru predarea lor.

Iar cât despre părerile-mi proprii de până atunci, cel mai bun lucru pe care-l puteam face era să încep prin a le înlătura, pentru a le înlocui cu altele mai bune sau chiar tot cu aceleaşi, după ce le-aş fi readus la nivelul rațiunii.[30] Crezui cu tărie că prin acest mijloc voi reuşi să-mi călăuzesc viața mult mai bine decât dacă n-aş clădi decât pe temelii vechi şi dacă nu m-aş sprijini decât pe principiile de care mă lăsasem convins în tinerețe, fără a fi examinat vreodată dacă sunt adevărate sau nu.

Căci, deşi în toate astea observai unele dificultăți, ele nu fură totuşi de neînlăturat şi

---

[30] Cu ajutorul raţiunii folosită ca un nivel de zidar.

nici comparabile cu acelea care se găsesc în reformarea celor mai mici lucruri din societate. Corpurile mari odată doborâte sunt greu de ridicat şi chiar greu de oprit când încep să se clatine, iar căderile lor sunt foarte puternice. Apoi, în ce priveşte imperfecțiunile acestor corpuri, dacă au, şi diversitatea care există între ele probează că un mare număr din ele au imperfecțiuni. Acestea sunt, fără îndoială[31], corectate prin întrebuințare foarte deasă; în acest fel, s-a ajuns pe nesimțite la îndreptarea multor imperfecțiuni la care, pe calea rațiunii, nu s-ar putea prea uşor ajunge; şi, în sfârşit, ele ar fi mai suportabile dacă nu s-ar schimba des, tot aşa cum marile drumuri care ocolesc printre munți devin încet, încet, foarte bătătorite şi foarte comode prin faptul că sunt frecventate, aşa încât este mult mai bine să le urmezi pe ele, decât să încerci a merge pe drum drept, cățărându-te pe stânci şi coborând până în fundul văgăunilor.

Pentru aceste motive, n-aş putea - în nici un caz - aprobă firile confuze şi agitate care, nefiind chemate, nici prin naştere, nici prin avere, la conducerea treburilor publice, se încăpățânează totuşi să întreprindă câte o reformă nouă.

Şi dacă aş şti că în scrierea de față există

[31]L'usage les a sans doute fort adoucies.

cel mai mic lucru prin care aş fi bănuit de această nebunie, n-aş putea suporta publicarea ei.

Intenția mea n-a fost decât de a mă sili să reformez propriile mele gânduri şi de a clădi pe un fond care este cu totul al meu. Expunând aici planul acestei lucrări care mi-a plăcut foarte mult, nu înseamnă că vreau să sfătuiesc pe cineva să-l urmeze. Aceia pe care Dumnezeu i-a înzestrat cu daruri mai bune, vor avea poate planuri mai alese. Cu toate acestea, tot mă tem că acesta al meu să nu fie prea îndrăzneț pentru mulți oameni. Singură hotărârea de a te îndepărta de toate opiniile ce ți-au fost scumpe altădată nu constituie un exemplu pe care oricine trebuie să-l urmeze.

Lumea este compusă aproape numai din două categorii de spirite, cărora nu le convine defel un asemenea exemplu.

Prima este a acelora care, crezându-se mai iscusiți decât sunt, se grăbesc totdeauna în judecățile ce fac şi nu au destulă răbdare pentru a pune rânduială în gândurile lor, de unde reiese că dacă aceştia şi-au luat vreodată libertatea de a se îndoi de principiile pe care le-au primit şi de a se îndepărta de drumul obişnuit, niciodată nu ar putea ține calea pe care trebuie s-o ia spre a merge drept. Aceştia ar rămâne rătăciți toată viața

lor.

Apoi este a acelora care, având destulă rațiune şi modestie spre a-şi da seama că pentru a distinge adevărul de neadevăr sunt mai puțin capabili decât aceia prin care pot fi instruiți, trebuie mai degrabă să se mulțumească a urma opiniile dascălilor lor, decât să caute ei înşişi a găsi altele mai bune.

Eu aş fi făcut parte, fără îndoială, dintre aceştia din urmă, dacă n-aş fi avut decât un singur dascăl sau dacă n-aş fi ştiut ce deosebiri au existat, de când lumea, între părerile diferiților învățați. Dar după ce am aflat încă din colegiu că nu s-ar putea imagina nimic prea curios sau de necrezut care să nu fi fost spus de vreunul dintre filozofi, iar, apoi, călătorind, după ce am recunoscut că toți cei ce au păreri opuse celor ale noastre nu sunt numaidecât barbari sau sălbatici, ci că foarte mulți se folosesc de rațiune tot că noi sau şi mai bine şi având în vedere cât de mult acelaşi om, cu acelaşi spirit, trăind încă din copilăria să între francezi sau între germani, se deosebeşte de ceea ce ar fi dacă ar fi trăit totdeauna între chinezi şi canibali şi cât de extravagant şi ridicol ni se pare acum, în ce priveşte felul hainelor, ce ne-a plăcut acum zece ani şi ce ne va plăcea înainte de alți zece, îmi dau seama că obişnuința şi exemplul sunt mai

convingătoare decât orice cunoştinţă, oricât de sigură şi că pluralitatea părerilor nu este o probă care să valoreze cine ştie ce pentru adevărurile oarecum greu de descoperit, din cauză că este mult mai verosimil ca ele să fi fost descoperite de un singur om decât de un popor întreg. Pentru aceste motive, nu puteam alege pe nimeni ale cărui opinii să-mi pară că ar trebui preferate celor ale altora şi fusei constrâns de a căuta să mă călăuzesc prin mine însumi.

Dar, ca un om care umblă de unul singur şi prin întuneric, mă hotărâi să merg încet de tot şi să fiu atât de circumspect în toate

Lucrurile încât dacă nu aş înainta decât foarte puţin, m-aş feri în tot cazul să nu cad. N-am vrut deloc să încep prin a mă lepăda cu totul de părerile care mi se putuseră strecura în minte fără controlul raţiunii, fără ca în prealabil să fi realizat planul operei

Ce întreprindeam şi să fi căutat adevărata metodă pentru a ajunge la cunoaşterea tuturor lucrurilor de care mintea mea ar fi capabilă.

Studiasem oarecum, în tinereţe, din ramura filozofiei, logica, iar din a matematicilor, analiza geometriilor şi algebră, trei arte sau ştiinţe care păreau că trebuie să contribuie întrucâtva la planul meu; dar, examinându-le (mai de-aproape), îmi dădui

seama, în ce priveşte logica, că silogismele şi o mare parte din celelalte reguli ale ei, servesc mai degrabă la a explica altuia lucrurile cunoscute sau chiar, că arta lui Lulle[32], la a vorbi fără discernământ de acelea care nu se cunosc, decât a le învăța. Şi deşi ea conține multe precepte, foarte adevărate şi foarte bune, există totuşi altele, amestecate printre ele, sau vătămătoare sau de prisos, pe care ca să le îndrepți este aproape tot atât de greu cât este de a scoate o Diană sau o Minervă dintr-un bloc de marmură, care nici nu este încă şlefuit.

Cât despre "analiza" (învățaților) vechi şi algebră (învățaților) moderni, în afară de faptul că ele nu se mărginesc la materii foarte abstracte şi aparent fără întrebuințare, prima este atât de mult legată de figuri, încât nu poate exercita inteligența fără a obosi imaginația, a doua a fost atât de supusă regulilor şi cifrelor, încât pare o artă confuză şi obscură care dăunează spiritului mai degrabă decât o ştiință care îl cultivă.

Din această cauză, m-am gândit că trebuie căutată o altă metodă[33] care, având avantajele acestor trei ştiințe, să fie ferită de scăderile lor.

După cum mulțimea prea mare a legilor

---

[32]Călugăr franciscan (Raymond Lulle 1232-1315?).

[33] Jugement.

face adesea loc toleranței față de vicii, îmi dădui seama[34] că un stat este mai bine organizat când are foarte puține legi, dar ele sunt foarte strict respectate numărul de precepte care compun logica, mă gândii că sunt suficiente următoarele patru, numai să iau hotărârea categorică şi statornică de a nu mă abate niciodată de la ele.

Primul precept era de a nu primi ca adevărat nici un lucru de care să nu mă fi încredințat în mod evident că este aşa, adică de a înlătura cu grijă graba şi prejudecată şi de a nu cuprinde în judecățile mele nimic altceva decât ce s-ar prezenta minții atât de clar şi de precis, încât să nu am nici un prilej de a-l pune la îndoială.

Al doilea, de a împărți fiecare dintre dificultățile pe care le-aş examina în atâtea părți câte ar fi posibile şi necesare spre a le dezlega mai bine.

Al treilea, să-mi călăuzesc gândurile în ordine, începând cu lucrurile cele mai simple şi mai uşor de cunoscut, ca să urc încet, încet, treptat, până la cunoaşterea celor mai complexe, presupunând ordine chiar între cele care nu se preced în mod firesc unele pe altele.

Şi ultimul, să fac pretutindeni enumerări atât de complete şi revederi atât de generale,

---

[34] Observees.

încât să fiu sigur că n-am omis nimic.

Aceste lungi lanţuri de judecăţi simple şi uşoare de care obişnuiesc a se servi geometrii spre a ajunge la cele mai grele demonstraţii ale lor, îmi dăduseră ocazia să-mi închipui că toate lucrurile destinate cunoaşterii oamenilor decurg unele din altele în acelaşi fel şi că, dacă te fereşti de a lua drept adevărat un lucru care nu este adevărat şi dacă păstrezi mereu ordinea care trebuie spre a le deduce pe unele din altele, nu mai poate exista nici un adevăr atât de îndepărtat încât să nu se ajungă la el şi nici atât de ascuns încât să nu poată fi descoperit. Nu-mi fu greu să-mi dau seama cu care trebuia să încep, întrucât dinainte ştiam că, cu cele mai simple şi mai uşor de priceput; şi, având în vedere că dintre toţi cei care înaintea mea căutaseră adevărul în ştiinţe, numai matematicienii au găsit câteva demonstraţii, mai bine zis câteva adevăruri sigure şi evidente, nu mă îndoiam deloc că trebuie să încep cu aceleaşi lucruri cu care s-au ocupat şi ei, deşi nu speram de la ele nici un folos în afară de acela că mi-ar obişnui mintea să se hrănească cu adevăruri şi să nu se mulţumească cu raţionamente false.

Pentru care motiv însă nu căutam să învăţ toate aceste ştiinţe speciale numite la un loc matematici.

Dar, văzând că, deşi obiectele lor sunt diferite, ele se aseamănă toate în aceea că nu au în vedere decât raporturile şi proporțiile ce se află în ele, găsii că este mai bine să examinez numai aceste proporții în general şi să nu le presupun decât în obiectele care ar servi să-mi facă mai uşoară cunoaşterea lor, fără chiar a li le supune, pentru a le putea mai bine aplica după aceea tuturor celorlalte cu care ar avea asemănări.

Apoi, dându-mi seama că pentru cunoaşterea acestor raporturi şi proporții aş avea nevoie să le studiez pe fiecare în parte, şi numai câteodată să le rețin şi să le înțeleg pe mai multe la un loc, mă gândii că pentru a le studia în acest fel este mai bine să le presupun în linii, din cauză că altceva mai simplu şi pe care să-l pot mai distinct reprezenta imaginației şi simțurilor mele nu găseam; apoi, pentru a le ține minte sau a le înțelege pe toate la un loc, trebuia să le explic prin câteva cifre în modul cel mai scurt posibil.

Prin acest mijloc, găseam că aş scoate tot ce e mai bun din analiza geometrică şi din algebră şi aş corecta toate defectele uneia prin cealaltă.

Îndrăznesc să spun că observarea exactă a celor câteva precepte pe care le alesesem îmi înlesni atât de mult descurcarea tuturor

problemelor asupra cărora se întind cele două ştiinţe, încât în două-trei luni de zile folosite pentru examinarea lor, examinare pe care o începusem cu cele mai simple şi mai generale şi făcusem din fiecare adevăr găsit o regulă ce-mi servea după aceea spre a găsi altele - nu numai că reuşii în multe pe care altădată le crezusem foarte dificile, ba chiar mi se păru, spre sfârşit, că pot determina, în înseşi acelea pe care nu le cunoşteam, mijloacele şi gradul până la care era posibil să le dezleg. În această privinţă, cele ce vă spun nu vor părea nimănui vorbe deşarte dacă se va avea în vedere că, în fiecare lucru nefiind decât un adevăr, oricine-l găseşte ştie atât cât se poate şti despre ei: cum ar fi, spre exemplu, un copil pregătit la aritmetică şi care făcând o adunare după regulile sale, poate fi sigur că, ieşindu-i suma, a găsit tot ce spiritul omenesc ar putea găsi. Căci, în sfârşit, metodă care arată cum să urmăm adevărata ordine şi să socotim exact toate elementele problemei cercetate conţine tot ce poate dă certitudinea regulilor de aritmetică.

Această metodă mă satisfăcea mai ales fiindcă prin ea aveam libertatea de a mă folosi de raţiune, dacă nu perfect, în tot cazul cât mai bine cu putinţă; pe lângă că, practicând-o, simţeam cum spiritul meu se obişnuia puţin câte puţin a-şi concepe mai precis şi

mai distinct lucrurile.

Apoi, metoda aceasta nefiind supusă nici unei materii speciale, îmi propuneam să o aplic cu acelaşi folos ca în algebră şi în problemele grele ale celorlalte ştiinţe. Negreşit că nu îndrăznii să încerc de la început examinarea tuturor problemelor care se pun minţii omeneşti, căci aceasta ar fi fost contrar ordinii stabilite de metodă. Dar ţinând seama de faptul că principiile lor toate trebuiau împrumutate din filozofie, în care încă nu descoperisem lucruri sigure, găsii că trebuie, înainte de toate, să încerc a stabili acest lucru, ca fiind cel mai important din lume, şi în care graba şi prejudecată îşi puteau face loc. Mă gândii iarăşi că nu trebuie să caut a realiza această decât după ce voi fi atins o vârstă mult mai coaptă decât cea de douăzeci şi trei de ani pe care-i aveam atunci şi înainte de a mă fi pregătit îndelung, pe de o parte dezrădăcinând din mintea mea toate ideile greşite, primite până atunci, iar pe de alta, adunând multe experienţe, care să formeze după aceea materia raţionamentelor mele şi exercitându-mă mult timp în metoda ce-mi propusesem ca să mă întăresc în ea din ce în ce mai mult.

PARTEA A TREIA

Câteva reguli despre morală scoase din această metodă

Şi, cum pentru un om nu este de ajuns ca înainte de a începe reconstrucția casei unde locuieşte să o dărâme şi să adune materiale şi constructori sau să se exerseze el însuşi în construcție, după ce a făcut cu îngrijire planul, ci trebuie să-şi fi găsit şi o alta în care să stea comod tot timpul cât se va lucra, tot astfel şi eu, ca să nu rămân nehotărât în acțiunile mele, în timp ce rațional aş fi obligat să am rezerve în judecăți şi ca să pot trăi cât mai fericit cu putința, îmi formai în prealabil o metodă ce nu consta decât în trei sau patru reguli de care țin să vă vorbesc.[35]

Prima era să ascult de legile şi obiceiurile[36] țării mele, rămânând statornic în religia în care Dumnezeu mi-a făcut grația de a fi crescut din copilărie şi, călăuzindu-mă în celelalte privințe după opiniile cele mai moderate şi mai puțin exagerate, opinii

---

[35]Dont ie veux bien vous faire part.

[36] Descartes întemeiază concepţia religioasă pe revelare dar întemeiată pe obiceiurile tradiţionale.

unanim admise de cei mai înțelepți dintre oamenii cu care aveam să trăiesc. Fiindcă începusem încă de atunci să nu mă mai încred în părerile mele, pe care pe toate aveam să le supun unei examinări, găseam că nimic mai bun nu puteam face decât să le urmez pe ale celor mai înțelepți.

Şi, deşi printre perşi şi printre chinezi sunt poate înțelepți ca şi printre noi, îmi păru că cel mai folositor lucru era de a mă lua după cei cu care aveam să trăiesc. Pentru a şti care erau în adevăr opiniile acestora, trebuia să iau seama la faptele lor mai degrabă decât la vorbele lor, nu numai pentru că în mijlocul corupției moravurilor noastre, puțini sunt cei care spun tot ceea ce cred, dar şi pentru că mulți nu ştiu ei înşişi ce spun: căci însuşirea prin care crezi un lucru este diferită de aceea prin care îți dai seama că îl crezi. Ele există adesea una fără altă.

Dintre multele păreri admise eu nu alegeam decât pe cele mai moderate, atât pentru că sunt mai uşor de pus în aplicare, fiind mai bune - orice exces fiind socotit dăunător - cât şi spre a mă îndepărta cât se poate de puțin de calea adevărată dacă aş greşi şi să pot lua alt drum în cazul alegerii vreuneia dintre extreme. Iar printre excese puneam, îndeosebi, toate măsurile prin care suprimăm ceva din libertatea noastră. Nu că

dezaprobam legile care, pentru a aduce o remediere inconstanței spiritelor slabe, permit, când avem un plan bun sau chiar, pentru siguranța bunelor relații, un plan oarecare, să facem mărturisiri sau angajamente de care să fim obligați a ne ține. Dar, din cauză că nu vedeam pe lume nici un lucru care să rămână mereu în aceeaşi stare şi fiindcă, în ce mă priveşte, îmi propuneam ca, din ce în ce mai mult, să-mi perfecționez judecățile şi nu să le fac mai rele, aş fi comis o mare greşeală împotriva bunului-simț dacă pentru că aprobam atunci un lucru, să fiu silit a-l lua că bun şi după aceea, când el n-ar mai fi astfel sau când eu nu l-aş mai socoti aşa.

A doua regulă era să fiu cât s-ar putea de ferm şi de hotărât în acțiunile mele şi să urmez în mod statornic chiar şi opiniile cele mai îndoielnice, în cazul că m-aş convinge că sunt bune, imitând în aceasta pe călătorii care, găsindu-se rătăciți într-o pădure oarecare, nu trebuie să alerge întorcându-se când într-o parte, când într-alta şi nici să stea pe loc, ci să meargă mereu cât pot de drept în aceeaşi parte pe care să nu o schimbe pentru motive neîntemeiate, chiar când la început numai întâmplarea poate îi determină să aleagă acea parte, căci, prin acest mijloc, dacă nu merg drept unde doresc, cel puțin

vor ajunge până la sfârşit undeva, unde vor fi, în tot cazul, mai bine decât în mijlocul unei păduri.

Astfel, acțiunile noastre, nesuferind adesea nici o amânare, este un adevăr foarte sigur că, atunci când nu ne stă în putință să alegem opiniile cele mai adevărate, trebuie să urmăm pe cele mai probabile şi, chiar când nu găsim nici o probabilitate nici la unele, nici la altele, trebuie totuşi să ne hotărâm la unele anume şi să le socotim, după aceea, nu ca neîndoielnice în aplicarea lor, ci ca foarte adevărate şi foarte sigure, numai fiindcă rațiunea însăşi care ne-a determinat să le alegem este dreaptă şi sigură.

Această judecată fu de natură să mă libereze de toate căințele şi remuşcările care, obişnuit nelinişte sc conştiințele spiritelor slabe şi şovăitoare ce se lasă determinate a pune în practică, la început ca bune, lucruri pe care le găsesc rele mai pe urmă.

A treia regulă era să mă silesc întotdeauna de a mă învinge pe mine mai degrabă decât destinul şi de a schimba propriile-mi dorințe mai degrabă decât rânduiala lumii; în general să mă obişnuiesc a crede că nimic, în afară de gândurile noastre, nu stă în puterea noastră şi apoi că, după ce ne-am lămurit cu privire la Lucrurile din afara noastră, tot ce nu ne reuşeşte, cu privire la noi, este cu totul

imposibil. Numai asta şi îmi părea suficient ca să renunț de a mai dori în viitor ceva irealizabil, pentru ca astfel să fiu mulțumit: căci voința noastră nedorind în mod firesc decât lucrurile pe care mintea noastră i le arată ca posibile într-un fel oarecare, este sigur că dacă vom considera toate lucrurile exterioare ca egal depărtate de puterea noastră, nu vom regreta lipsa lor în cazul când vom fi lipsiți de ele fără vina noastră mai mult decât regretăm că nu posedăm regatul Chinei sau al Mexicului şi că făcând, cum se spune, din necesitate virtute, nu vom mai dori să fim sănătoşi fiind bolnavi incurabil sau liberi fiind definitiv în închisoare, după cum nu vom dori să avem corpuri puțin coruptibile ca diamantele sau aripi spre a zbura ca păsările.

Dar mărturisesc că este nevoie de un lung exercițiu şi adesea de o meditație îndelungată ca să te obişnuieşti cu acest fel de a privi lucrurile. Cred că, în general, în aceasta stă secretul acelor filozofi[37] care altădată puteau să se sustragă puterii destinului şi, cu toate durerile şi sărăcia, să discute cu zeii lori despre fericire: căci, ocupați fără încetare cu studiul limitelor ce le erau prescrise de natură, ajungeau la convingerea definitivă că, afară de gândurile lor, nimic nu era în

[37]Stoicii.

puterea lor şi că numai această îi oprea să aibă vreo afecțiune pentru alte lucruri[38]. Dar de ele dispuneau[39] într-un mod atât de absolut, încât prin asta ei aveau motive de a se crede mai puternici şi mai bogați, mai liberi şi mai fericiți decât oricare dintre oameni, care, neavând această filozofie, oricât ar fi de favorizați de natură şi de soartă, nu dispun niciodată de tot ce vor.

În sfârşit, ca o concluzie a acestei morale, îmi propuneam să fac o revedere a diferitelor ocupații pe care le au oamenii în această viață, pentru a-mi putea alege pe cea mai bună dintre ele şi ajunsei la concluzia că, fără a mă pronunța asupra celor ale celorlalți, este mai bine să continuu a rămâne la aceea pe care o aveam, adică să folosesc toată viața mea în cultivarea rațiunii şi să înaintez pe cât mi-ar fi cu putință în cunoaşterea adevărului, urmând metoda pe care mi-o propusesem. Am avut atât de multe şi de variate mulțumiri de când am început să mă folosesc de această metodă, că altele mai plăcute şi mai curate nu cred că se află în viață; iar aceasta fiindcă, descoperind în fiecare zi, cu ajutorul ei, câteva adevăruri care-mi păreau destul de importante şi îndeobşte ignorate de ceilalți oameni, satisfacția ce aveam îmi umplea atât

---

[38]Este vorba de stoici.

[39]De gândurile lor.

de mult sufletul încât nimic altceva nu mă mai atrăgea. Şi apoi, cele trei reguli despre care am vorbit nu se întemeiau decât pe planul ce aveam de a continua să mă instruiesc; căci, din moment ce Dumnezeu ne-a dat fiecăruia un pic de înțelepciune spre a discerne ce este adevărat de ce este fals, n-aş fi urmat opiniile altora o singură clipă, dacă nu mi-aş fi propus să le supun judecății mele la timp; şi n-aş fi putut avea nici un fel de scrupule urmându-le, dacă n-aş fi sperat să găsesc altele mai bune, în caz că ar exista. În sfârşit, nu aş fi putut să-mi limitez cerințele şi nici să fiu mulțumit, dacă n-aş fi urmat o cale prin care eram sigur de dobândirea cunoştințelor de care aş fi în stare şi chiar a tuturor bunurilor de care aş fi capabil vreodată, cu atât mai mult cu cât voința noastră, neurmând, nici nealungând nici un lucru decât după cum inteligența noastră i-1 prezintă bun sau rău, este de ajuns să judeci bine ca să înfăptuieşti bine şi să judeci cel mai bine cu putință ca să realizezi lucrul cel mai bun, adică să dobândeşti toate virtuțile şi cu ele toate celelalte bunuri ce se pot dobândi. Când eşti sigur de toate astea, n-ai putea să nu fii mulțumit.

După ce m-am încredințat de adevărul acestor reguli şi după ce le-am pus alături de

adevărurile credinței care mi-au fost în primul rând la suflet - de restul părerilor ce aveam găsind de cuviință să mă debarasez - şi pentru că speram să-mi pot mâi uşor atinge ținta stând de vorbă cu oamenii mai degrabă decât închizându-mă prea mult timp în casa în care îmi veniseră aceste gânduri, spre sfârşitul iernii îmi reîncepui călătoriile.[40]

Şi în toți cei nouă ani care urmară,[41] nu făcui altceva decât să hoinăresc încoace şi încolo, căutând să fiu spectator mai degrabă decât actor, în toate piesele care se joacă în lume; şi reflectând îndeosebi asupra a tot ce putea părea îndoielnic în fiecare problemă şi care ne-ar face să greşim, dezrădăcinai din mintea mea toate erorile care mi se putuseră strecura mai înainte. Pentru aceasta însă nu înseamnă că imitam pe sceptici care nu se îndoiesc decât pentru a se îndoi şi se prefac a fi mereu nehotărâți: căci, dimpotrivă, întregul meu plan nu tindea decât la a face evaluări şi a putea da la o parte pământul mişcător şi nisipul, ca să găsesc stânca sau argila, ceea ce îmi reuşea, pare-se, destul de bine, cu atât mai mult cu cât, căutând să descopăr falsitatea sau incertitudinea în problemele ce

---

[40]Se ştie că, începând din 1617, Descartes, care a avut o tinereţe furtunoasă, făcu, uneori din plăcere, iar alteori forţat, multe călătorii: în Germania, Suedia, Elveţia, Italia, ca să se stabilească apoi, pentru 20 de ani, în Olanda, iar pe urmă în Suedia, unde şi muri.

[41]1619-1628.

examinam, nu pe bază de ipoteze slabe, ci pe raționamente clare şi sigure, nu întâlneam nici una aşa de îndoielnică din care să nu scot totdeauna o concluzie destul de sigură chiar când părea că nu conține nimic sigur.

Şi după cum, dărâmând o locuință veche, păstrezi, de obicei, cărămizile care să-ți servească la construirea uneia noi, tot astfel, distrugând toate opiniile-mi pe care le consideram neîntemeiate, făceam diferite observații şi adunam multe experiențe care mi-au servit de atunci să stabilesc altele mai sigure. Mai mult, continuam să mă exersez în metoda ce-mi propusesem; căci, în afară de faptul că aveam grijă să-mi conduc în general toate ideile după regulile ei, îmi rezervam, din când în când, câteva ore pe care le întrebuințam în dezlegarea de probleme de matematică sau altele asemănătoare celor ale matematicilor, detaşându-le de toate principiile celorlalte ştiințe pe care nu le găseam destul de ferme, cum veți vedea că am făcut în mai multe din cele explicate în volumul de față. Şi astfel, fără ca în aparență să trăiesc altfel decât cei care, neavând decât preocuparea unei vieți comode şi drepte, îşi petrec timpul separând plăcerile de vicii şi care, spre a se bucura de timpul liber fără a se plictisi, agreează toate distracțiile oneste, îmi urmam drumul şi înaintam în

cunoaşterea adevărului poate mai mult decât dacă n-aş fi făcut decât să citesc cărți sau să frecventez oameni de litere. În acest timp, cei nouă ani se scurseră fără ca eu să mă fi fixat cu privire la problemele asupra cărora discută în mod obişnuit învățații şi fără a fi început să caut fundamentele vreunei filozofii mai sigură decât cea obişnuită.[42]

Exemplul mai multor minți excelente, care avuseseră acelaşi proiect, fără a fi reuşit în realizarea lui, după cum mi se părea, mă făcea să-mi închipui aşa de multe greutăți, că n-aş fi îndrăznit poate să întreprind atât de curând o astfel de operă, dacă n-aş fi văzut că unii făceau să circule zvonul că, o terminasem chiar.

N-aş putea spune pe ce-şi întemeiau ei această părere; iar dacă prin cuvintele mele am contribuit oarecum la aceasta, trebuie să fi fost atunci când mărturiseam cu simplitate ceea ce nu ştiam, lucru neobişnuit la cei care au studiat puțin; şi poate atunci când făceam să se vadă motivele pentru care mă îndoiam de multe lucruri socotite sigure de ceilalți. În tot cazul, nicicând nu m-am lăudat cu vreo doctrină proprie. Dar, având o inimă destul de bună ca să vreau să fiu luat drept altul decât sunt, mă gândii că trebuie să-mi dau silința ca prin toate mijloacele să mă fac

[42]Filozofia scolastică, adică filozofia care se studia la acea epocă.

demn de reputația ce mi se atribuia.

Sunt exact opt ani de când această dorință mă determină să mă depărtez de toate locurile în care puteam întâlni cunoştințe şi să mă retrag în această țară[43], unde lungă durată a războiului a făcut să se stabilească o asemenea ordine încât armatele locale nu par a servi decât ca oamenii să se poată bucura de roadele păcii în mai multă siguranță şi unde, în mijlocul mulțimii unui mare popor activ, mai cu grijă decât oricare altul de propriile sale afaceri, fără a mă lipsi de vreuna din comoditățile oraşelor celor mai frecventate, am putut trăi tot aşa de singuratic şi de retras ca şi în deşerturile cele mai depărtate.

PARTEA A PATRA

[43] În Olanda.

Argumente prin care este dovedită existența lui Dumnezeu şi a sufletului omenesc, care sunt temeiurile metafizicii

Nu ştiu dacă trebuie să vă vorbesc despre primele mele meditații de aci[44]: căci ele sunt atât de metafizice şi de puțin obişnuite, încât poate nu vor fi pe gustul tuturor; şi totuşi, pentru a se putea judeca dacă principiile[45] pe care m-am sprijinit sunt destul de temeinice, mă văd oarecum silit să vorbesc despre ele.

Demult, observasem ca în ce priveşte moravurile,[46] câteodată nu este nevoie, cum am spus mai sus, să urmăm unele păreri foarte nesigure ca şi cum ar fi neîndoielnice; dar fiindcă atunci nu doream să caut adevărul, mă gândii că trebuie să fac cu totul contrar şi să înlătur ca absolut fals tot ce mi-aş putea închipui că prezintă cea mai mică îndoială, ca să-mi dau seama dacă după aceea nu-mi va rămâne ceva cu desăvârşire de netăgăduit.[47] Astfel, pentru că simțurile noastre ne înşeală uneori, mi-am spus[48] că lucrurile nu sunt aşa cum ne fac ele să ni le închipuim. Şi fiindcă sunt oameni care se

[44] Quej'y ai faites.
[45] Les fondements.
[46] Pour les moeurs.
[47] Indubitable.
[48] Je voulus supposer.

înşeală când judecă chiar cu privire la lucrurile cele mai simple din geometrie şi fac raționamente false, socotind că eram expus să greşesc şi eu ca oricare altul, respinsei ca false toate judecățile pe care mai înainte le luasem drept demonstrațiuni.

În sfârşit, ținând seama de faptul că toate gândurile[49] care ne vin când suntem treji ne pot veni şi când dormim, fără să existe vreunul care să fie atunci adevărat, presupusei[50] că toate lucrurile care-mi veniseră vreodată în minte nu sunt mai adevărate decât iluziile visurilor mele.

Dar curând după aceea îmi dădui seama că, în timp ce gândeam astfel, că adică totul este fals, trebuia în mod necesar ca eu care o gândeam să fiu ceva. Şi observând că acest adevăr *"cuget deci exist"*[51] era atât de temeinic şi de sigur încât toate presupunerile scepticilor, chiar şi cele mai extravagante, nu erau în stare să-l clatine, găsii că pot să-l primesc fără rezerve ca întâiul principiu al filozofiei pe care o căutam.

Apoi, examinând cu atenție ceea ce eram, am văzut că puteam presupune[52] că nu am nici un corp şi că nu este pe lume nici un colț

---

[49] Toutes les raisons.

[50] Je me resolus de feindre.

[51] Je pense donc je suis cogito ergo sum.

[52] Je pouvais feindre.

unde să exist, dar că, pentru aceasta, nu puteam crede că eu nu exist deloc; dimpotrivă, din simplul fapt că mă îndoiam de adevărul altor lucruri, urma în mod foarte evident şi foarte sigur că exist; din contră, dacă aş fi încetat o clipă a cugeta, n-aveam nici un motiv să cred că am existat, chiar dacă tot restul din ceea ce-mi închipuisem vreodată ar fi fost adevărat.

De aici trăsei concluzia că sunt o substanță a cărei esență şi natură este de a cugeta şi care, pentru a exista nu are nevoie de nici un loc, nici nu depinde de vreun lucru material; aşa că, acest eu, adică sufletul, prin care sunt ceea ce sunt, este în întregime deosebit de corp şi mai uşor de cunoscut decât corpul. Chiar dacă acesta (corpul) n-ar exista deloc, sufletul ar rămâne tot ceea ce este.

După aceasta, căutai să aflu în general ce este necesar unui postulat[53] ca să fie adevărat şi sigur: căci, deoarece găsisem un astfel de postulat, mă gândii că trebuie, de asemenea, să ştiu în ce constă certitudinea lui.

Şi, observând că în *"je pense donc je suiş"* nu există nimic să mă asigure că spun adevărul, în afară de faptul că văd foarte clar că pentru a gândi trebuie să exişti, găsii că pot lua drept regulă generală faptul că

---

[53]Proposition.

lucrurile pe care le concepem foarte clar şi foarte distinct sunt toate adevărate; numai că există oarecare greutate în a observa bine care sunt acelea pe care le concepem distinct.

După aceea, reflectând asupra faptului că mă îndoiam şi că prin urmare ființa mea nu este cu totul perfectă, deoarece îmi dădeam seama că există o perfecțiune mai mare să cunoşti decât să te îndoieşti, căutai să aflu de unde învățasem a gândi la ceva mai desăvârşit decât eram eu şi aflai că aceasta nu trebuie să fie decât de la cineva care este într-adevăr mai desăvârşit.

În ce priveşte ideile ce aveam despre mai multe alte lucruri în afară de mine, ca: cerul, pământul, lumina, căldura şi o mie altele, nu mă osteneam[54] prea mult să le aflu originea, din pricină că, neremarcând la aceste elemente nimic care să-mi pară a le face superioare mie, puteam crede că, dacă erau adevărate, erau întrucât depindeau de natura mea ca una care avea oarecare perfecțiune; iar dacă nu erau adevărate, nu erau pentru că în acest caz le puteam avea din neant, adică pentru că ele erau în mine, întrucât aveau defecte.

Însă nu se putea întâmpla acelaşi lucru cu privire la ideea unei ființe mai desăvârşite decât a mea: căci să o am din neant era

---

[54]Je n'etais pas tout en peine.

lucru, vădit, cu neputință; şi deoarece nu este un lucru mai puțin inadmisibil ca ce este mai desăvârşit să fie o urmare a ce este mai puțin perfect, după cum din nimic nu se naşte ceva, găsii că nu pot avea nici din mine însumi această idee.

Astfel că nu rămânea decât că ea ar fi fost sădita[55] în mine de o natură care era cu adevărat mai desăvârşită decât mine şi chiar poseda toate perfecțiunile despre care aveam oarecare idee, adică pentru a mă explica, într-un cuvânt, de Dumnezeu. La aceasta, adăugai că, deoarece îmi dădeam seama de câteva însuşiri ce-mi lipseau, nu eram singura ființă care există (voi face uz, dacă-mi permiteți aici, liber, de cuvintele şcolii)[56], că trebuia să fie alta mai desăvârşită de care depind şi de la care am primit tot ce am. Căci, dacă aş fi fost singur şi independent de oricine, aşa ca să fi avut de la mine însumi puținul prin care participam la ființa desăvârşită, aş fi putut avea de la mine, prin aceeaşi judecată, tot ce ştiam că-mi lipseşte, aş fi fost eu însumi ființă nemărginită, eternă, neschimbătoare, atotcunoscătoare, atotputernică, şi aş fi avut toate desăvârşirile care observasem că există în Dumnezeire. Deoarece, potrivit raționamentelor de mai

---

[55]Mise.

[56]Cuvinte din limbajul scolastic, ceea ce înseamnă limbajul curent.

sus, spre a cunoaşte natura Divinităţii, atât cât eram în stare de acest lucru, n-aveam decât să caut a vedea dacă era desăvârşire sau nu să posezi însuşirile pe care le posedăm. Eram sigur că nici una din cele care dovedeau oarecare imperfecţiune nu se găseşte în El, dar că pe toate celelalte, Dumnezeu le are. Vedeam, spre exemplu, că îndoiala, nestatornicia, tristeţea şi altele asemănătoare nu pot exista în El, deoarece eu însumi aş fi fost foarte mulţumit să mă scap de ele. În afară de aceasta, aveam idei despre mai multe lucruri sensibile şi corporale: căci, deşi presupuneam că visez şi că tot ce văd sau îmi închipui era fals, nu puteam totuşi tăgădui că ideile existau în adevăr în mintea mea. Dar, deoarece observasem foarte clar la mine că substanţa spirituală este deosebită de cea corporală, având în vedere că orice amestec mărturiseşte dependenţă şi că dependenţa este în mod vădit un defect, dedusei de aici că în Dumnezeu n-ar putea exista perfecţiune dacă ar fi compus din aceste două substanţe[57] şi deci el nu ar fi perfect; dar şi că, dacă ar exista în lume unele corpuri sau unele inteligenţe sau alte substanţe[58] care n-ar fi toate perfecte, fiinţa lor ar trebui să depindă de puterea lui

[57] De ces deux natures: corporelle et iatelligente.

[58] Ou autres natures.

Dumnezeu, în aşa fel încât n-ar putea o singură clipă exista fără El.

După aceasta, am voit să caut alte adevăruri; şi propunându-mi să studiez geometria pe care o concepeam ca pe un corp continuu sau un spațiu infinit întins în lungime, lărgime, înălțime sau adâncime, divizibil în diferite părți care puteau avea diferite forme şi mărimi şi care puteau fi mişcate şi transpuse în toate felurile - căci geometrii presupun toate acestea în obiectul lor -parcursei câteva din teoremele lor simple şi, observând că această mare certitudine pe care le-o atribuie toată lumea nu este întemeiată decât pe aceea că pot fi concepute cu claritate i, după regulă pe care o expusei mai sus, îmi dădui seama că nu există nimic în aceste teoreme care să-mi dea siguranța existenței obiectului lor: căci, spre exemplu, vedeam bine că, presupunând un triunghi, trebuie ca cele trei unghiuri ale sale să fie egale cu două unghiuri drepte; pentru aceasta însă nu vedeam nimic care să mă asigure că există în lume vreun triunghi. Revenind la examinarea ideii ce aveam despre o ființă perfectă, găseam că existența ei era dovedită în acelaşi fel în care era dovedit, la un triunghi, că cele trei unghiuri ale sale sunt egale cu două unghiuri drepte sau la o sferă, că toate părțile sale sunt egal depărtate de

centru şi mai evident încă; şi că, prin urmare, existența lui Dumnezeu, această ființă perfectă, este tot aşa de sigură cum ar putea fi orice demonstrație de geometrie.

Dar ceea ce face pe mulți să creadă[59] că este greu să-l cunoşti pe Dumnezeu sau chiar să ştii ce este sufletul e faptul că ei nu ridică niciodată mintea lor dincolo de lucrurile sensibile şi că sunt atât de obişnuiți să nu privească lucrurile decât prin prisma imaginației (ceea ce se poate face numai cu lucrurile materiale), încât tot ce nu se poate închipui le pare de neînțeles. Lucrul este atât de evident, încât chiar filozofii au făcut regulă în şcoli ca să nu fie nimic în minte care să nu fi fost întâi în simțuri, în care este sigur că ideile de Dumnezeu şi de suflet n-au fost niciodată, îmi pare că cei ce vor să înțeleagă aceste idei cu ajutorul imaginației fac tot ca aceia care spre a auzi sunetele sau a simți mirosurile ar vrea să se servească de ochii lor; deoarece simțul văzului nu ne asigură mai puțin de adevărul acestor obiecte decât simțul mirosului şi auzului şi nici imaginația, nici simțurile noastre n-ar putea vreodată să ne dea siguranța nici unui lucru. - Dacă judecata[60] noastră n-ar interveni.

În sfârşit, dacă după argumentele pe care

---

[59]Qu'on les conosit evidemment.

[60] L'entendement.

le-am adus mai există oameni care nu sunt destul de convinşi de existența lui Dumnezeu şi a sufletului lor, să ştie ei că toate celelalte lucruri de care se cred mai siguri, cum spre exemplu că au un corp sau că există aştri şi un pământ sau alte lucruri asemănătoare, sunt mai puțin sigure: căci, precum, cu privire la aceste lucruri, ai o siguranță morală atât de mare încât numai nebun de-ai fi te-ai mai putea îndoi (de ele), tot astfel numai cine este fără judecată nu mai poate avea siguranță când este vorba de certitudini metafizice.

În acelaşi fel, în somn poți să-ți închipui că ai alt corp, că vezi alți aştri şi un alt pământ, fără să existe ceva din toate acestea.

Căci, de unde ştim că acele gânduri care ne vin în vis sunt mai neadevărate decât celelalte, mai ales că adesea ele sunt tot atât de vii şi de precise.

Să studieze, cele mai bune minți[61], cât le-ar plăcea aceste lucruri, eu nu cred că vor putea da vreo explicație care să fie suficientă pentru a ne scoate din această îndoială, dacă ei nu presupun existența lui Dumnezeu. Căci, întâi şi întâi, chiar acest adevăr pe care adineauri l-am luat drept regulă, cum că lucrurile pe care le concepem foarte clar şi foarte distinct sunt toate adevărate, nu este

[61]Les meilleurs esprits.

sigur decât întrucât Dumnezeu există, că El este o fiinţă perfectă şi că tot ce există în noi vine de la El. De aici urmează că ideile sau noţiunile noastre, fiind lucruri reale şi venind de la Dumnezeu, în tot ce constituie claritatea şi distincţia lor nu pot fi decât adevărate.

Aşa că, dacă avem unele care conţin neadevăr, nu pot fi decât acelea care au ceva confuz şi obscur, din cauză că prin aceasta ele se leagă de neant, adică ele nu sunt în noi confuze decât pentru că noi nu suntem perfecţi. Şi pare evident că nu este nimic mai cu neputinţă de admis decât că neadevărul sau imperfecţiunea vin de la Dumnezeu, sau că adevărul sau perfecţiunea vin din neant. Dar, dacă n-am şti că tot ce este în noi real şi desăvârşit vine de la o fiinţă perfectă şi infinită, oricât de clare şi distincte ar fi ideile noastre, n-am avea nici un motiv să credem că aceste idei au perfecţiunea de a fi adevărate.

Or, după ce cunoaşterea lui Dumnezeu şi a sufletului ne-a dat siguranţa acestei reguli, este uşor de constatat că visele ce ne făurim în somn nu trebuie în nici un caz să ne facă a ne îndoi de adevărul gândurilor ce avem când suntem treji.

Căci, dacă s-ar întâmpla, chiar în somn, să avem vreo idee clară, ca spre exemplu că un

geometru a inventat o nouă teoremă[62], somnul nostru n-ar putea-o împiedica de a fi adevărată.

Nu importă că eroarea cea mai obişnuită a visurilor noastre, 1 adică aceea că ele (visele) ne reprezintă diferite obiecte în acelaşi fel în care o fac simțurile noastre exterioare, ne dă ocazia de a ne îndoi de adevărul unor anumite idei, din cauză că ele pot adesea să ne înşele, chiar fără să dormim; întocmai ca cei care, având gălbinare, văd totul în galben, sau cum arterele sau alte corpuri foarte depărtate de noi ne apar mult mai mici decât sunt. În sfârşit, fie că suntem treji, fie că dormim, nu trebuie să ne lăsăm niciodată convinşi decât de evidența rațiunii noastre. Trebuie observat că spun: de rațiunea noastră şi nu de imaginație sau de simțuri. Cum, spre exemplu, dacă vedem soarele foarte clar, nu trebuie să credem că el este numai de mărimea pe care o vedem. Apoi, putem imagina în mod distinct un cap de leu altoit 1 pe trupul unei căprioare, fără a trebui să tragem de aici concluzia că există în lume o himeră: căci rațiunea nu ne spune că ceea ce vedem sau ne închipuim că vedem este adevărat, dar ea ne spune că toate ideile sau noțiunile noastre trebuie să aibă un fond de adevăr. Fiindcă n-ar fi cu putință ca

[62]Entee.

Dumnezeu, care este perfecţiunea şi adevărul însuşi, să le fi pus în noi fără acest "fondement de verite".

Deoarece raţionamentele noastre nu sunt niciodată atât de evidente şi de complete în somn ca în stările de veghe, deşi câteodată închipuirile noastre sunt în acest timp tot aşa sau mai vii şi mai precise - raţiunea ne arată că, neputând fi gândurile noastre toate adevărate, din cauză că noi nu suntem desăvârşiţi, adevărul din ele se găseşte fără îndoială în cele pe care le avem când suntem treji, mai degrabă decât în visele noastre.

PARTEA A CINCEA

Ordinea chestiunilor de fizică pe care autorul le-a cercetat şi, îndeosebexplicaţiamişcării inimiişi a câtorva altor dificultăţi privitoare la medicină şi, de asemenea, la deosebirea care există între sufletul nostru şi acela al animalelor

Aş fi foarte bucuros să pot urmări şi arăta

aici tot şirul celorlalte adevăruri pe care le-am dedus din cele expuse mai sus; dar, întrucât pentru aceasta ar fi acum nevoie să vorbesc de mai multe chestiuni controversate între învățați, cu care nu doresc deloc să intru în conflict, cred că va fi mai bine să mă abțin şi numai să spun, în general, care sunt acestea, pentru a lăsa celor mai înțelepți să hotărască dacă ar fi folositor ca publicul să le cunoască mai îndeaproape.

Am rămas totdeauna ferm în hotărârea luată de a nu invoca[63] nici un alt principiu în afară de acela de care m-am servit pentru a demonstra existența lui Dumnezeu şi a sufletului şi de a nu socoti adevărat nici un lucru care să nu-mi pară mai clar şi mai sigur decât îmi păruseră mai înainte demonstrațiile matematicienilor.

Îndrăznesc totuşi să spun nu numai că am găsit mijlocul ca în scurt timp să mă lămuresc în toate problemele esențiale pe care obişnuit le tratează filozofia, ci să afirm chiar că am observat unele legi pe care Dumnezeu le-a stabilit aşa fel în natură, şi cu privire la care El ne-a sădit în suflete astfel de noțiuni, încât după ce am reflectat îndeajuns, nu ne-am mai putea îndoi că acele legi n-ar fi exact observate în tot ce există şi se face pe lume. Apoi, studiind mai îndeaproape acele legi, îmi

---

[63]Supposer.

pare că am descoperit multe adevăruri mai folositoare şi mai importante decât tot ce învățasem mai înainte sau decât chiar aveam să învăț. Dar deoarece am încercat să explic cele mai însemnate din aceste legi într-un tratat[64] pe care anumite motive mă împiedică să-l public[65], nu le-aş putea face cunoscute altfel decât expunând aici sumar conținutul lui (al tratatului).

Plănuisem să arăt în el tot ce se putea şti despre natura lucrurilor exterioare. Dar, după cum pictorii, neputând reproduce într-o suprafață întinsă diferitele fețe ale unui corp solid, ei aleg numai una dintre ele pe care o pun în lumină şi, umbrind celelalte fețe, ele nu se fac văzute decât când le priveşti deaproape, tot astfel şi eu, temându-mă că nu voi putea pune în discursul meu tot ce aveam în gând, mă hotărâi să expun în el, pe larg, tot ce ştiam despre lumină şi, cu privire la ea, să adaug ceva despre soare şi despre stelele fixe, pentru că de aici purcede ea aproape toată; despre ceruri pentru că ele o transmit; despre planete, despre comete şi despre pământ, pentru că o reflectează; să vorbesc în special despre toate corpurile de pe pământ din cauză că ele sunt sau colorate sau

[64]Traite du Monde ou de la Lumiere.

[65]În acest tratat, Descartes se sprijină pe concepţia lui Copernic asupra mişcării pământului. El a renunţat la publicarea ideilor sale, când a aflat de condamnarea lui Galileu.

transparente sau luminoase; şi, în sfârşit, despre om, întrucât el este spectatorul lor.

Pentru a pune în umbră oarecum toate aceste lucruri, şi pentru a putea spune mai liber ce credeam despre ele, fără a fi obligat să urmez sau să resping părerile admise între învăţaţi, mă hotărâi să las toată această lume cu certurile ei şi să vorbesc numai de ce s-ar întâmpla într-una nouă, dacă Dumnezeu ar crea acum undeva în spaţiile imaginare destulă materie pentru a o compune şi ar mişca diferit şi fără ordine diversele părţi ale acestei materii, în felul acesta, El ar forma un haos atât de confuz, încât numai poeţii l-ar putea închipui, iar apoi n-ar face altceva decât să acorde ajutorul său obişnuit naturii şi să o lase să se conducă după legile stabilite de El.

Descrisei, prin urmare, întâi această materie şi încercai să o prezint în aşa fel încât, în afară de ceea ce a fost spus despre Dumnezeu şi despre suflet, nimic pe lume nu este mai clar şi mai uşor de înţeles, căci propusei chiar, cu oarecare precizie, că în materie nu este nici una din aceste forme sau calităţi despre care se vorbeşte în şcoli, nici în general vreun lucru a cărui cunoaştere să nu fie atât de firească pentru sufletele noastre încât nici unul din noi să nu poată spune că o ignoră.

Mai mult, arătai care erau legile naturii şi, fără a sprijini judecățile mele pe nici un principiu altul decât pe infinitele perfecțiuni ale lui Dumnezeu, încercai să explic toate acele legi asupra cărora ar fi putut exista vreo îndoială şi să dovedesc că ele sunt de aşa natură încât chiar dacă Dumnezeu ar fi creat mai multe lumi, nici una n-ar fi existat în care ele să nu poată fi văzute. După aceea, arătai cum cea mai mare parte a materiei acestui haos, ca urmare a legii amintite, trebuia orânduită în aşa fel încât să semene cu cerurile noastre şi cum în acelaşi timp unele din părțile lui trebuiau să compună un pământ, altele planete şi comete, iar altele un soare şi stele fixe. Aici, întinzându-mă asupra problemei luminii, explicai pe larg cum era cea care trebuie să se găsească în soare şi în stele, cum de acolo străbătea ea într-o clipă imensele spații ale cerurilor şi cum se răsfrângea de la planete şi de la comete înspre pământ.

Adăugai mai multe lucruri referitoare la substanță, la amplasare, la mişcări şi la toate celelalte însuşiri ale acestor ceruri şi ale acestor aştri, astfel că, la sfârşit, credeam că am spus destul pentru a face cunoscut că nu există nimic în cele din lumea aceasta care să nu trebuiască a fi sau cel puțin să nu pară a fi la fel cu cele din lumea descrisă de mine.

De aici, ajunsei să vorbesc în special de pământ: (dovedii) cum, cu toate că presupusesem în mod expres că Dumnezeu n-a pus nici o greutate în materia din care era compus (pământul), toate părțile sale trebuiau să tindă spre centru; cum fiind apă şi aer pe suprafața sa, orânduirea cerurilor şi a aştrilor, în special a lunii, trebuie să provoace în toate împrejurările un flux şi un reflux asemănătoare acelora din mările noastre şi, în afară de aceasta, un curent de apă şi de aer, de la răsărit spre apus, aşa cum se poate vedea între tropice; cum munții, mările, izvoarele şi râurile se puteau forma în mod firesc; cum metalele se puteau produce în mine şi plantele puteau creşte pe câmp.

În general, dovedii cum se puteau naşte toate corpurile numite amestecate sau compuse. Între alte lucruri, fiindcă după astre nu cunosc în lume altceva decât focul care să producă lumina, mă străduii să fac înțeles clar tot ce ține de natură sa, adică: cum se naşte, cum se alimentează, cum uneori nu are decât căldura fără lumină, iar alteori lumina fără căldură; cum poate el să producă diferite culori în diferite corpuri şi diferite alte efecte; cum topeşte unele corpuri şi întăreşte pe altele; cum le poate consuma aproape pe toate sau transforma în cenuşă sau în fum şi, în sfârşit, cum din această cenuşă numai prin

puterea acțiunii sale produce sticlă. Căci această transformare din cenuşă în sticlă părându-mi a fi tot aşa de interesantă ca oricare alta care se produce în natură, simții o deosebită plăcere în a o descrie.

În acelaşi timp, însă, nu voiam să trag din toate aceste lucruri concluzia că lumea a fost creată în felul cum spuneam eu, căci este mult mai probabil că de la început Dumnezeu a făcut-o aşa cum trebuie să fie. După părerea unanimă a teologilor este sigur că acțiunea prin care Dumnezeu conservă lumea este la fel cu acțiunea prin care a creat-o.

Astfel, chiar dacă nu i-ar fi dat la început altă formă decât cea a haosului şi ar fi fost de ajuns ca după ce i-a fixat legile[66] să-i acorde ajutorul său ca să se şi dezvolte potrivit caracterului ei[67]. Am putea admite, în acest caz - fără a atinge miracolul creațiunii - că (numai prin aceasta) toate lucrurile care sunt pur materiale ar fi putut deveni aşa cum le vedem azi, iar natura lor este mult mai uşor de conceput când le vezi născându-se puțin câte puțin în acest fel decât când le presupui gata făcute[68].

---

[66] Qualites.

[67] Qu'elle a de coutume.

[68] ... de fason qu'encore qu'il ne lui aurait point donne au commencement d'autre forme que celle du chaos, pourvu qu'ayant etabli Ies lois de la nature il lui pretat son concours pour agir aussi qu'elle a de coutume, on peut croire, sans faire tort au miracle de la creaţi on, que par cela seul toutes ...

De la descrierea corpurilor neînsuflețite şi a plantelor, trecui la cea a animalelor şi îndeosebi la cea a oamenilor. Dar pentru că nu aveam destule cunoştințe în această chestiune spre a putea discuta după aceeaşi metodă după care am vorbit de celelalte, adică explicând efectele prin cauze şi arătând din ce elemente[69] şi în ce fel sunt făcute corpurile însuflețite, mă mulțumii să spun că Dumnezeu a făcut corpul primului om la fel cu un trup de al nostru, atât în forma exterioară a membrelor, cât şi în conformația interioară a organelor sale, fără a-l compune din altă materie decât aceea pe care am descris-o şi fără a pune în el la început vreun suflet cugetător sau altceva care să-i servească de suflet[70], afară numai de faptul că el ațâță în inima sa unul din acele focuri fără lumină pe care le-am explicat mai sus şi pe care nu-l concepeam altfel decât pe acela care încălzeşte fânul când este închis pentru a fi uscat, sau care face să fiarbă vinurile noi când sunt lăsate să fermenteze în tocitoare; căci, examinând funcțiunile care puteau, ca urmare, să fie în acest corp, găsii exact pe cele care pot exista în noi, fără să o ştiu[71] şi

[69]Semences.

[70]Pour y servir d'âme vegetante et sensitive.

[71]Sans que nous y pensions. ...les choses qui sont purement materielles auraient pu avec le temps s'y rendre telles que nous Ies voyons â present; et leur nature est bien plus aisee a concevoir lorsqu'on Ies voit naître peu â peu en

fără ca, prin urmare, sufletul nostru, adică acea parte distinctă de corp a cărei natură este, după cum s-a spus mai sus, de a gândi, să contribuie la aceasta; care funcțiuni sunt toate la fel. În această privință, se poate spune că animalele sunt fără facultatea de a judeca, fără ca pentru aceasta să pot găsi la ele vreuna din acele funcțiuni care, depinzând de gândire, ne aparțin ca oameni. Pe acestea le-am găsit complete, presupunând că Dumnezeu a creat un suflet cugetător şi că El îl alătură corpului nostru în felul în care o arătam mai sus.

Dar, în sfârşit, pentru a se putea vedea în ce fel tratam acest subiect în studiul meu, voi da aici explicația mişcării inimii şi a arterelor, care fiind prima şi cea mai importantă de observat (în spețа animală), ne va face să vedem ce trebuie să gândim despre toate celelalte. Şi ca să nu fie prea grea înțelegerea a ceea ce voi spune în această privință, aş vrea ca acei care nu sunt versați în ale anatomiei, înainte de a citi (aceste considerațiuni) să-şi dea osteneala de a tăia inima vreunui animal mare care are plămâni, căci va constata că ea este întru totul asemănătoare inimii omului[72]. Să examineze

cette sorte que lorsqu'on ne Ies considere que toutes faites. (Discours de la Methode, Ernest Flammarion, editeur, Paris, pag. 30.)

[72] Am păstrat denumirile date de autor, chiar dacă ele nu corespund astăzi: ex. la veine arterieuse = artera pulmonară, la grande artere = l'aorte. le sifflet = la

apoi cele două încăperi sau cavități ale sale. Întâi cea din partea dreaptă la care răspund două burlane foarte largi, adică: vena cavă, principalul receptacol al sângelui, exact ca trunchiul arborelui ale cărui celelalte vene ale corpului sunt ramurile; şi vena arterială, rău numită astfel, căci de fapt este o arteră, care plecând din inimă, după ce a ieşit, se împarte în mai multe ramuri care se vor răspândi apoi pretutindeni în plămâni; apoi cea din partea stângă la care răspund în acelaşi fel două burlane tot atât sau mai largi decât cele precedente, adică: artera venoasă şi ea numită rău astfel din cauză că nu este altceva decât o venă ieşind din plămâni, unde este împărțită în mai multe ramuri împletite cu acelea ale venei arteriale şi cu acelea ale traheii artere, pe unde intră aerul necesar respirației şi marea artera care, ieşind din inimă, îşi trimite ramurile prin tot corpul. Aş vrea, de asemenea, să se arate cu grijă cele unsprezece pielițe care, cu tot atâtea uşițe, deschid şi închid cele patru deschizături existente în cele două cavități, adică: trei la intrarea în vena cavă, unde sunt aşa fel dispuse că nu pot împiedica defel că sângele pe care-l conține să curgă în cavitatea dreaptă a inimii şi-l împiedică totodată de a putea ieşi; trei la intrarea venei arteriale care, fiind

trachee artere etc.

dispuse contrar, dau voie sângelui din această cavitate de a trece în plămâni, dar nu şi celui din plămâni ca să se întoarcă aici; şi, tot astfel, două altele la intrarea arterei venoase care lasă să curgă sângele din plămâni spre cavitatea stângă a inimii, dar se opun întoarcerii lui; şi trei la intrarea marii artere care îi permit a ieşi din inimă, dar îl împiedică a se întoarce.

Şi nu este nevoie să căutăm altă explicație a numărului acestor pielițe decât în deschizătura arterei venoase care, fiind ovală din pricina locului unde se întâlnesc, poate fi comod închisă cu două, pe câtă vreme celelalte fiind rotunde se pot mai bine închide cu trei.

În plus, aş vrea să se aibă în vedere că marea arteră şi vena arterială sunt de o compoziție mult mai dură şi mai puternică decât artera venoasă şi vena cavă; că ultimele două se lărgesc înainte de a intra în inimă, făcând aici două pungi numite "urechile inimii", compuse dintr-o cornee asemenea cu a ei; că este totdeauna mai multă căldură în inimă decât în orice parte a corpului; şi, în sfârşit, că această căldură este capabilă să facă astfel ca, dacă intră câteva picături de sânge în cavitățile sale, să se umfle imediat şi să se dilate, cum fac în general toate lichiorurile când sunt lăsate să cadă picătură

cu picătură în vreun vas foarte cald. Şi, după cele spuse mai sus, pentru a explica mişcarea inimii, nu am nevoie să mai spun altceva decât că, atunci când aceste cavități nu sunt pline de sânge, curge în mod necesar sânge din venă cavă în cavitatea dreaptă şi din artera venoasă în cea stângă; aşa că cele două vase sunt mereu pline, iar deschizăturile lor spre inimă atunci nu pot fi închise.

Dar, îndată ce au intrat astfel două picături de sânge, câte una în fiecare din cavitățile sale, aceste picături destul de mari, din cauză că deschizăturile prin care intră sunt foarte largi şi vasele din care vin foarte pline cu sânge, se rarefiază şi se dilată din pricina căldurii întâlnite aici; prin acest mijloc făcând să se umple toată inima, împing şi închid cele cinci portițe de la intrările celorlalte două vase pe unde ies, făcând să se umfle prin acest mijloc toate ramurile venei arteriale şi ale arterei celei mari, aproape în acelaşi timp cu inima, care îndată se dezumflă, ca şi aceste artere, din cauză că sângele care intră aici se răceşte; cele şase portițe se reînchid, iar cele cinci ale venei cave şi ale arterei venoase se redeschid şi dau trecere la alte două picături de sânge, care fac din nou să se umfle inima şi arterele ca şi cele precedente.

Şi pentru că sângele care intră astfel în inimă trece prin aceste două pungi, numite urechile sale, reiese de aici că mişcarea lor este contrară celei a inimii şi că ele se dezumflă în timp ce ea se umflă. Acum, pentru ca cei care nu cunosc puterea demonstrațiilor matematice şi nu sunt obişnuiți să distingă argumentele[73] adevărate de cele probabile să nu se expună[74] a nega acest lucru fără a-l examina, vreau să-i previn[75] că această mişcare pe care am explicat-o mai sus rezultă în mod necesar din dispoziția organelor, pe care (de altfel) le putem vedea cu ochiul liber în inimă, din căldura pe care o putem simți cu degetele şi din natura sângelui pe care-l putem cunoaşte din experiență, după cum mişcarea unui ceasornic rezultă din puterea, din situația şi din forma cumpenelor şi a rotițelor sale.

Dacă se va întreba însă cineva cum de nu seacă sângele din vene curgând mereu în inimă şi cum de nu se umplu prea tare arterele, de vreme ce tot cel care trece prin inimă se va duce în artere, nu am nevoie să răspund altceva decât ce a fost scris de un medic din Anglia[76]. Căruia i se cuvine laudă

---

[73]Raisons.

[74] Hasarder.

[75] Avertir.

[76] Harvey, De motu cordis.

de a fi rupt gheața în această chestiune. Acest medic a arătat cel dintâi că există mai multe canale mici la capetele arterelor prin care sângele, primit din inimă, intră în micile ramuri ale venelor, de unde se va întoarce spre inimă. În acest fel cursul său nu este decât o circulație continuă; ceea ce el dovedeşte foarte bine prin experiența obişnuită a chirurgilor care, nelegând destul de tare brațul deasupra locului unde ei deschid vena, fac ca sângele să iasă mai din belşug decât dacă nu ar fi legat deloc. Şi s-ar întâmpla tocmai contrariul dacă l-ar lega dedesubt între mână şi deschizătură sau dacă l-ar legă foarte tare deasupra. Este la mintea oricui că legătura nestrânsă bine, putând să împiedice ca sângele din braț să se întoarcă spre inimă prin vene, nu împiedică, din această pricină, ca el să vină aici din nou prin artere, din cauză că acestea sunt situate dedesubtul venelor şi pentru că pielițele lor, fiind mai tari, sunt mai greu de apăsați, apoi sângele care vine din inimă tinde cu mai multă putere să treacă prin ele (artere) spre mână decât de aici îndărăt către inimă prin vene, şi deoarece acest sânge iese din braț prin deschizătura făcută la una din vene, trebuie să existe în mod necesar acolo câteva canale dedesubtul legăturii, adică spre extremitățile brațului pe unde să poată veni

aici din artere. Acest medic dovedeşte, de asemenea, bine de tot, ceea ce afirmă despre cursul sângelui, prin nişte pieliţe care sunt în aşa fel dispuse în diferite locuri de-a lungul venelor, că nu-i dau voie să treacă pe aici din interiorul corpului spre extremităţi, ci numai să se întoarcă de la extremităţi spre inimă; o mai dovedeşte apoi prin experienţa care arată că tot sângele din corp poate ieşi în foarte puţin timp printr-o singură arteră când ea este tăiată, chiar dacă a fost strâns legată[77] foarte aproape de inimă şi tăiată între ea şi legătură, aşa că n-ar fi nici un motiv care să ne facă a presupune că sângele ieşind de aici vine din altă parte.

Dar mai există şi alte dovezi care stau mărturie că adevărata cauză a acestei mişcări a sângelui este cea pe care am spus-o:

Cea dintâi dovadă este deosebirea ce se observă între sângele care iese din vene şi cel care iese din artere.

Această deosebire se explică prin aceea că fiind rarefiat şi ca distilat, în trecerea lui prin inimă, sângele imediat după ieşirea din artere este mai cald decât înainte de a intra, adică de cum era în vene. Şi dacă se va lua seama mai bine, se va constata că această deosebire nu apare clară decât spre inimă şi aproape deloc în locurile mai îndepărtate de ea; apoi,

---

[77]Presser.

duritatea pielițelor din care sunt compuse vena arterială şi artera cea mare arată lămurit că sângele loveşte spre ele cu mai multă putere decât spre vene. Şi pentru ce cavitatea stângă a inimii şi marea arteră ar fi mai ample şi mai largi decât cavitatea dreaptă şi vena arterială, dacă nu pentru că sângele, din artera venoasă, care n-a fost decât în plămâni, după ce a făcut-o prin inimă, este mai fină şi se subțiază mai mult şi mai uşor decât aceea care vine imediat din venă cavă? Ce pot ghici medicii pipăind pulsul, dacă nu ştiu că, după cum sângele îşi schimbă natura, el poate fi subțiat prin căldura inimii mai mult sau mai puțin puternic şi mai mult sau mai puțin repede decât mai înainte? Dacă se examinează felul cum se comunică această căldură celorlalte membre, nu trebuie să mărturisim că aceasta se întâmplă cu ajutorul sângelui, care, trecând prin inimă, se încălzeşte şi se răspândeşte apoi de aici prin tot corpul? De unde decurge că, dacă scoți sângele din vreo parte a corpului, scoți odată cu el şi căldura de acolo; şi, deci, chiar dacă inima ar fi tot atât de fierbinte cât un fier înroşit, aceasta n-ar fi destul ca să avem picioarele şi mâinile aşa de calde cum sunt, dacă inima nu le-ar trimite continuu sânge nou.

De aici se poate vedea, de asemenea, că

adevăratul rost al respirației este să aducă destul aer proaspăt în plămân, pentru că sângele care vine aici din cavitatea dreaptă a inimii, unde a fost subțiat şi ca prefăcut în vapori, să se condenseze şi să se schimbe din nou în sânge, înainte de a reintra în stânga, fără care n-ar putea fi în stare să servească de hrană focului existent acolo; ceea ce se confirmă prin aceea că animalele care n-au plămâni n-au de asemenea decât o singură cavitate în inimă şi prin aceea că fătul care, neputând face uz de plămâni cât timp este în pântecele mamei lui, are o deschizătură pe unde curge sânge din venă cavă în cavitatea stângă a inimii şi un canal pe unde el vine din venă arterială în marea arteră, fără să treacă prin plămân.

Apoi, digestia cum s-ar face ea în stomac, dacă inima nu i-ar trimite căldură prin artere şi odată cu ea câteva din cele mai curate părți ale sângelui care ajută la dizolvarea cărnurilor sosite aici? Dar acțiunea care preface în sânge sucul din aceste cărnuri nu este ea mai uşor de priceput dacă se are în vedere că el se distilează trecând şi întorcându-se iar prin inimă, poate de mai mult de o sută sau de două sute de ori pe zi? Şi de ce altceva este nevoie spre a explica nutriția şi producerea diferitelor substanțe

fluide[78] care sunt în corp, decât de a spune că puterea cu care sângele, subțiindu-se, trece din inimă spre extremitățile arterelor, face ca unele părți din acest sânge să se oprească între extremitățile membrelor unde se găsesc, luând aici locul altora pe care le alungă, şi că, după situația sau formă sau micimea porilor pe care-i întâlnesc, unele se vor duce în anumite locuri mai repede decât altele[79], în acelaşi fel în care oricine poate să fi văzut mai multe ciururi care, fiind diferit găurite, servesc la a separa diferitele grăunțe unele de altele. Şi, în sfârşit, de observat mai cu seamă în toate acestea este naşterea principiului vital[80]; ceva aşa ca un vânt foarte fin sau mai degrabă ca o flacără foarte curată şi foarte vie care, urcând continuu în mare abundență din inimă în creier, se va întoarce de acolo prin nervi[81] în muşchi, dând mişcare tuturor

[78]Humeurs.

[79]Les unes se vont rendre en certains lieux, plutot que les autres.

[80]La generation des esprits animaux.

[81]Descartes privea nervii ca pe o reţea de tubuleţe prin care circulă "principiul vital". Prin "esprits animaux", Descartes înţelege nişte părţi foarte mici şi uşoare ale sângelui, care se mişcă cu multă repeziciune şi pun în legătură, pe de o parte creierul, cu muşchii şi membrele, iar pe de altă parte, organele simţurilor cu creierul, dând voie astfel sufletului care rezidă, după el, în partea creierului numită glanda pineală, de a mişca corpul şi de a primi impresiile obiectelor din afară. Această teorie ar avea oarecare legătură cu acea parte "medie" din vechea Trihotomie, după care natura umană se împarte în 3 părţi:
a) partea superioară (divină, nemuritoare sau suflet);
b) partea inferioară (pământească, muritoare sau trup);
c) partea medie (care serveşte de legătură între partea superioară şi cea inferioară).

membrelor. Fără să trebuiască a ne închipui altceva care ar face că părțile sângelui cele mai agitate şi mai pătrunzătoare să fie cele mai proprii a forma acest principiu, vom observa că ele se vor duce mai degrabă spre creier decât în altă parte, întrucât arterele care le duc aici sunt aceleaşi care vin din inimă, cele mai în linie dreaptă dintre toate.

După cum, potrivit regulilor mecanice, în natură mai multe lucruri tind a se mişca împreună înspre aceeaşi parte unde nu este destul loc pentru toate, tot în acelaşi fel şi acele părți ale sângelui care ies din cavitatea stângă a inimii tind toate spre creier, cele mai slabe şi mai puțin agitate trebuind să fie întoarce de cele mai tari, care prin acest mijloc se vor duce singure acolo (la creier).

Explicasem destul de bine toate aceste lucruri în tratatul pe care voisem să-l public[82]. Apoi arătasem care trebuie să fie mecanismul nervilor şi muşchilor corpului omenesc[83], pentru a face că "principiul vital", fiind înăuntru, să aibă forța de a mişca membrele sale; astfel că vedem cum capetele,

---

Există deci trei principii: material, vital şi spiritual. Principiul enunţat de Descartes prin "esprits animaux" este partea medie prin care se înţeleg acele manifestări ale naturii sufleteşti umane direct în legătură cu organizaţia fizică şi care nu mai are fiinţă îndată ce se produce moartea organismului. Menţionăm din ele: simţirea, emoţia, dorinţele şi patimile.

[82]Que j'avais eu cidevant dessein de publier.

[83] La fabrique des nerfs et des muscles.

puțin după ce au fost tăiate, se mişcă încă şi muşcă pământul, în ciuda faptului că nu mai sunt însuflețite; explicasem ce schimbări trebuie să se producă în creier pentru a cauza veghea, somnul şi visele; cum lumina, sunetele, mirosurile, gusturile, căldura şi toate celelalte însuşiri ale obiectelor exterioare pot să imprime creierului diferite idei prin intermediul simțurilor; cum foamea, setea şi celelalte pasiuni lăuntrice pot sări trimită pe ale lor.

Mai arătam ce trebuie înțeles prin simțul comun[84] unde aceste idei sunt primite, pentru memoria care le conservă şi pentru fantezia care poate să le schimbe în diferite feluri şi din ele să compună altele noi; iar prin acest mijloc, distribuind principiul vital în muşchi, să facă a se mişca membrele acestui corp în multe feluri deosebite, atât în ce priveşte lucrurile ce se prezintă simțurilor, cât şi în ce priveşte nevoile lăuntrice pe care le are, încât ale noastre să se poată mişca fără să fie conduse de voință.

Aceasta nu va părea nicidecum straniu acelora care, ştiind cât de diferite automate sau maşini mişcătoare poate face abilitatea[85] oamenilor, fără a întrebuința decât foarte puține piese, prin comparație cu marea

---

[84] Sens commun.

[85] L'industrie des hommes.

mulțime a oaselor, a muşchilor, a nervilor, a arterelor, a venelor şi toate celelalte părți care sunt în corpul fiecărui animal, dacă considerăm acest corp ca o maşină care, fiind făcută de mâinile lui Dumnezeu, este incomparabil mai bine ordonată şi are în sine mişcări mai minunate decât oricare din cele născocite de oameni. Mă oprisem în special aici, arătând că dacă ar exista astfel de maşini, care să aibă organe şi forma exterioară a unei maimuțe sau a vreunui alt animal fără rațiune, n-am avea nici un mijloc de a ne da seama că n-ar fi în totul de aceeaşi natură cu aceste animale; pe câtă vreme, dacă ar exista unele care ar avea asemănare cu corpurile noastre şi ar imita acțiunile noastre pe cât ar fi moralmente posibil, noi am avea totdeauna două mijloace foarte sigure pentru a recunoaşte că ele n-ar fi, pentru aceste motive, adevărați oameni: primul ar fi că ele nu s-ar putea folosi de cuvinte, nici de semnele care le compun, cum facem noi, spre a comunica altora gândurile noastre, căci se poate concepe că o maşină să fie făcută aşa fel încât să articuleze cuvinte şi chiar să articuleze unele cu privire la acțiunile corporale care vor cauza vreo schimbare oarecare în organele sale, cum de exemplu dacă o atingi într-un loc, să întrebe ce vrei să-i spui, dacă o atingi în altul, să

strige că-i faci rău, sau altele asemănătoare; dar nu ca ea să le aranjeze în diferite feluri pentru a corespunde sensului a tot ce se va spune în prezența ei, cum pot face chiar şi oamenii cei mai mărginiți; al doilea ar fi că, deşi ele fac mai multe lucruri tot că noi sau poate mai bine decât oricare dintre noi, ar greşi neapărat în altele, prin care s-ar descoperi că ele nu lucrează cu conştiința[86], ci numai prin felul cum sunt dispuse organele lor; căci pe când rațiunea este un instrument universal care poate servi în tot felul de împrejurări, aceste organe au nevoie de oarecare dispoziție specială pentru fiecare acțiune în particular; de unde decurge că este moralmente imposibil să existe o maşină cu atât de diferite mecanisme, încât să o facă a acționa în toate împrejurările vieții în acelaşi fel în care ne face pe noi să acționăm rațiunea noastră.

Or, chiar prin aceste două mijloace se poate cunoaşte şi deosebirea care există între oameni şi vite, căci este un lucru demn de notat că nu există oameni atât de mărginiți şi de stupizi, fără a excepta pe nebunii înşişi, care să nu fie în stare să aranjeze împreună diferite cuvinte şi cu ele să formeze o vorbire prin care să facă a li se înțelege gândurile; dimpotrivă, nu există animal, oricât de perfect

---

[86]Par conaaissance (conştient).

şi de ales prin naşterea lui, care să facă ceva asemănător.

Aceasta nu se întâmplă din lipsă de organe, căci se ştie că papagalii şi coțofenele pot articula cuvinte ca şi noi şi totuşi nu pot vorbi ca noi, adică să arate că ceea ce spun gândesc, pe câtă vreme oamenii care, născuți surzi şi muți, lipsiți tot atât sau mai mult decât animalele de organele care servesc celorlalți spre a vorbi, obişnuiesc să inventeze ei înşişi unele semne prin care se fac înțeleşi de cei ce în mod obişnuit fiind cu ei, au răgazul de a le învăța limba.

Acest lucru nu ne arată numai că vitele au mai puțină rațiune decât oamenii; ci arată mai mult că ele nu au deloc rațiune: căci, se vede că nu trebuie decât foarte puțină rațiune că să ştii să vorbeşti şi cu toate că se observă inegalitate între animale de aceeaşi specie ca şi între oameni şi că unele sunt mai uşor de dresat decât altele, nu este de crezut că o maimuță sau un papagal care ar fi dintre cele mai desăvârşite din specia lor, nu ar egala, în această privință, un copil dintre cei mai stupizi sau cel puțin un copil cu creierul deranjat, dacă natura lor n-ar fi cu totul diferită de a noastră.

Însă nu trebuie să confundăm cuvintele cu mişcările naturale care exprimă simțirile[87] şi

[87] Passions.

pot fi imitate de maşini ca şi de animale şi nici să credem, ca unii dintre cei vechi, că vitele vorbesc, deşi noi nu le înțelegem vorbirea: căci, dacă acest lucru ar fi adevărat, fiindcă au şi el mai multe organe asemănătoare cu ale noastre, ar putea să se facă înțelese de noi, tot aşa de bine ca şi de semenele lor.

Remarcabil este şi faptul că, deşi există multe animale care dovedesc mai multă îndemânare decât noi în câteva din acțiunile lor, se observă că aceleaşi animale nu dovedesc nici o dibăcie în multe altele.

Aşa că ceea ce ele fac mai bun decât noi nu dovedeşte că ele au spirit, căci cu această socoteală ele ar avea mai mult decât oricare dintre noi şi ar lucra mai bine în orice altă treabă, ci mai degrabă că n-au deloc şi că numai natura acționează în ele după felul cum sunt dispuse organele, întocmai ca un ceasornic, care deşi nu e compus decât din roate şi din resorturi, poate totuşi socoti orele şi poate măsura timpul mai drept decât noi, cu toată înțelepciunea[88] noastră.

Studiasem[89] după aceea sufletul cugetător

---

[88]Prudence.

[89]Această teorie a lui Descartes asupra automatismului animalelor a fost combătută chiar de contemporanii săi: M-me de Sevignâ într-o scrisoare către fiica sa M-me de Grignan (din 23 martie 1972); d-ra de Scudery într-o scrisoare către Huet (1689); La Fontaine în mod alegoric în Fabulele sale şi direct în Discours â M-me de la Sabliere (1679).

şi arătasem ca în nici un fel nu poate el să fie scos din puterea materiei ca celelalte lucruri de care am vorbit, ci că el trebuie să fie neapărat creat; mai arătasem cum nu este destul ca el să fie găzduit în corpul omenesc, întocmai ca un pilot în nava sa decât poate numai spre a-i mişca membrele, dar că este nevoie ca el să fie legat de corp şi strâns unit cu el, pentru a avea şi simțuri şi dorințe ca ale noastre şi pentru a forma astfel un om real.

Aici m-am întins oarecum asupra problemei sufletului, fiind una din cele mai importante: căci, după eroarea celor care neagă pe Dumnezeu, eroare combătută prin cele de mai sus, nu mai este nimic care să îndepărteze mințile slabe de la drumul cel drept al virtuții, în afară de închipuirea că sufletul vitelor este de aceeaşi natură cu al nostru şi că, prin urmare, noi n-avem a ne teme de nimic şi nimic de sperat după această viață, întocmai ca muştele şi furnicile. Or, când se ştie cât de diferite sunt aceste suflete, se înțeleg mult mai bine argumentele care dovedesc că al nostru este, prin natura lui, în întregime independent de corp şi, prin urmare, că el nu este supus[90] să dispară odată cu corpul. Şi întrucât nu se văd alte cauze care l-ar putea distruge, ajung în mod

---

[90]Sujette.

firesc la concluzia că el este nemuritor.

PARTEA A ŞASEA

Ce crede autorul că este necesar spre a merge mai departe în cercetarea naturii şi ce motive l-au determinat pe el însuşi să scrie

Sunt acum trei ani de când am isprăvit studiul care conține toate lucrurile de mai sus şi de când am început a-l revedea spre a-l pune apoi în mâinile unui tipograf, am aflat că persoane, pe care le respect şi a căror autoritate este asupra acțiunilor mele tot atât de mare cât îmi este rațiunea asupra gândurilor, dezaprobaseră o părere din fizică, publicată puțin mai înainte de către un altul (Galilei), părere pe care nu pot spune că o admiteam, dar nici că înainte de critică acestora observasem în ea ceva prejudiciabil pentru religie, pentru stat sau ceva care să mă împiedice de a o scrie, dacă rațiunea m-ar fi convins să o fac.

Aceasta însă a determinat în mine teama că nu cumva să fie printre părerile mele

vreuna greşită, cu toată marea grijă pe care am avut-o totdeauna, pe de o parte, de a nu admite nici una nouă despre adevărul căreia să nu fi avut argumente sigure, iar pe de alta, de a nu scrie ceva care ar putea aduce cuiva vreun prejudiciu, lucru care a fost de ajuns ca să mă oblige de a-mi schimba hotărârea ce luasem cu privire la publicarea lor.

Căci, deşi motivele pentru care luasem această hotărâre mai înainte erau foarte puternice, firea mea, care totdeauna m-a determinat să urăsc meseria de a scrie cărți, m-a făcut să şi găsesc destule altele care să justifice scrierea şi apariția lor.

Aceste motive, pentru sau contra (pe de o parte sau de alta), sunt de aşa natură că nu numai eu am oarecare interes să vorbesc de ele, dar poate şi lumea are interes să le cunoască.

Niciodată n-am făcut prea mult caz de lucrurile care îmi veneau în minte; şi de vreme ce din metoda de care mă servesc n-am cules alte roade în afară de faptul că m-am lămurit asupra câtorva probleme referitoare la ştiințele teoretice[91] sau m-am silit să-mi ordonez viața după adevărurile pe care mi le arată această metodă, n-am crezut nimerit să scriu ceva despre ea. Căci, în ce priveşte moravurile, fiecare se crede atât de plin de

---

[91]Sciences speculatines.

sine, încât s-ar putea găsi tot atâția reformatori câți oameni există, dacă ar fi îngăduit să încerce schimbări şi altora în afara acelora pe care Dumnezeu i-a statornicit ca suverani asupra popoarelor sau cărora le-a dat destul de mult har şi zel pentru a fi profeți ca să întreprindă schimbări. Şi deşi cercetările mi-au plăcut foarte mult, mi-am zis că şi ceilalți aveau pe ale lor care le plăceau poate şi mai mult. Dar cum dobândisem câteva noțiuni generale de fizică şi cum, îndată ce am început să le aplic în diferite probleme speciale, observai cât de importante şi cât de deosebite erau de principiile de care lumea se servise până atunci, am găsit că nu puteam să le țin ascunse, fără a păcătui împotriva legii care ne obligă să contribuim, cu cât este în putința noastră, la binele general al tuturor oamenilor. Căci ele mi-au arătat că este posibil să dobândeşti cunoştințe foarte folositoare vieții şi că, în locul acestei filozofii teoretice care se predă în şcoli, se poate găsi una practică, prin care cunoscând puterea şi acțiunile focului, ale apei, ale aerului, ale aştrilor, ale cerurilor şi ale tuturor celorlalte corpuri care ne înconjoară, la fel de bine cum cunoaştem diferitele meşteşuguri ale meseriaşilor noştri, le-am putea folosi în acelaşi fel în toate cazurile în care sunt

potrivite şi astfel am putea deveni stăpânitorii şi posesorii naturii.

Acest lucru nu este de dorit numai pentru născocirea unui mare număr de artificii care ar face să ne bucurăm fără nici o greutate de roadele pământului şi de toate avantajele ce întâlnim pe el, dar şi, mai ales, pentru păstrarea sănătății care este, fără îndoială, primul bun şi temelia tuturor celorlalte bunuri ale acestei vieți. Căci, chiar spiritul ține atât de mult de temperament şi de aşezarea organelor în corp, încât, dacă este posibil de găsit vreun mijloc care să facă îndeobşte pe oameni mai înțelepți şi mai îndemânatici decât au fost până acum, cred că numai în medicină ar trebui căutat[92].

Este adevărat că medicina de azi cuprinde puține lucruri de un folos remarcabil; dar, deşi nu mă gândesc a o disprețui, sunt sigur că nu este nimeni, chiar dintre cei ce o profesează, care să nu recunoască faptul că tot ce se ştie azi nu este aproape nimic prin comparație cu ce rămâne de aflat şi că am putea fi feriți de multe boli, atât fizice cât şi spirituale, şi chiar poate de slăbiciunea bătrâneții, dacă am avea destule cunoştințe despre cauzele lor şi despre toate leacurile cu care ne-a dăruit natura.

Or, hotărându-mă să-mi consacru întreaga

---

[92] Idee care se dezvoltă Trăite des passions.

viață studierii unei ştiințe aşa de necesare şi descoperind un drum pe care-mi pare că aş ajunge la țintă, dacă n-aş fi împiedicat de scurtimea vieții sau de lipsa de experiență, găseam că nu există un leac mai bun pentru aceste două piedici decât să comunic cu sinceritate publicului puținul pe care l-am descoperit şi să îndemn pe oamenii de ştiință[93] să meargă mai departe, contribuind fiecare, după înclinația şi puterea sa, la experiențele care ar trebui neapărat făcute şi aducând totodată la cunoştința lumii toate adevărurile descoperite, pentru că ultimii începând lucrurile de unde le-au lăsat înaintaşii lor şi având viețile şi lucrările mai multora, noi să putem merge, cu toții laolaltă, mult mai departe decât ar putea-o face fiecare în parte.

Observăm chiar, în ce priveşte experiențele, că ele sunt cu atât mai necesare cu cât noi suntem mai înaintați în ştiință: căci, pentru început, este mai bine ca, în loc să căutăm experiențele cele mai neobişnuite şi mai studiate, să ne servim de cele ce se prezintă în mod firesc simțurilor noastre şi pe care, după puțină reflecție, nu s-ar putea să nu le cunoaştem.

Motivul este că cele mai neobişnuite ne înşeală adesea când nu cunoaştem cauzele

---

[93] Les bons esprits.

celor mai comune şi când împrejurările de care ele depind sunt atât de speciale şi de neînsemnate încât este foarte greu să le observăm.

În această privință am procedat în felul următor: întâi am căutat să aflu, în general, principiile sau primele cauze a tot ce există sau poate să existe în lume, neconsiderând decât pe Dumnezeu creator al tuturor lucrurilor şi scoțând acele principii numai din semințele adevărurilor care sunt în mod firesc în sufletele noastre. După aceasta, am căutat să aflu care erau primele şi cele mai obişnuite efecte ce se puteau deduce din aceste cauze şi am găsit, îmi pare, că printre acestea erau ceruri, aştri, pământ, iar pe pământ apă, aer, foc, minerale şi câteva alte lucruri asemănătoare care sunt cele mai comune dintre toate, cele mai simple şi deci cele mai uşor de cunoscut. Apoi, când am voit să cobor la cele mai deosebite, mi s-au prezentat atâtea aşa de diferite, încât n-am crezut că ar fi posibil, pentru mintea omenească, să distingă formele sau speciile de corpuri care se ştie că există pe pământ, de-un număr infinit mai mare, care ar mai putea exista, dacă, prin voința lui Dumnezeu, au fost puse aici toate aceste corpuri sau să ni le facă folositoare altfel decât venind la cauze prin efecte şi servindu-ne de mai multe experiențe

specifice. Ca urmare la aceste considerațiuni, trecând cu mintea peste toate obiectele care-mi căzuseră sub simțuri, îndrăznesc să spun că n-am observat nici un lucru pe care să nu-l fi putut explica destul de uşor pe baza principiilor găsite.

Trebuie totuşi să mărturisesc că puterea naturii este atât de cuprinzătoare şi de vastă, iar principiile ei atât de simple şi de generale, încât nu observai aproape nici un efect deosebit pe care să nu-l ştiu de la început explica în mai multe moduri, greutatea cea mai mare nefiind decât de a găsi de care din aceste moduri depinde efectul.

Spre a ajunge aici, eu nu găsesc alt mijloc decât acela al cercetării câtorva experiențe care să fie de aşa natură încât rezultatul lor să se deosebească, după cum este explicat într-un mod sau în altul[94]. De altminteri, sunt - mi se pare - în situația de a-mi da seama că am şi găsit pe acelea care-mi pot servi pentru a ajunge la acest rezultat; dar văd, de asemenea, că ele sunt de aşa natură şi atât de numeroase, încât nici mâinile mele, nici venitul meu, chiar de-aş avea de o mie de ori mai mult decât am, nu ar putea fi de ajuns pentru toate: aşa că după cum voi avea de

---

[94]... a cela je ne sais point d'autre expedient que de chercher derechef quelques experiences qui soient telles que leur evenement ne soit pas le meme si c'est en l'une de ces façons qu'on doit l'expliquer que si c'est en l'autre.

acum încolo mijloace[95], să fac mai multe sau mai puține experiențe, aşa voi şi înainta, mai mult sau mai puțin, în cunoaşterea naturii.

Îmi propuneam să fac cunoscut acest lucru prin studiul pe care-l scrisesem şi să arăt lămurit folosul pe care l-ar putea avea lumea, încât aş obliga pe toți cei care doresc în general binele oamenilor, adică pe toți cei virtuoşi, cu adevărat virtuoşi, nu numai cu vorba sau cu părerea, să-mi comunice toate experiențele făcute în această privință, pentru ca să mă ajute în restul cercetărilor mele. Dar de atunci au existat şi alte motive care m-au făcut să-mi schimb părerea şi să mă gândesc că trebuia în adevăr să continuu a aşterne pe hârtie toate lucrurile pe care le-aş socoti de oarecare importanță, pe măsură ce le-aş descoperi sensul adevărat[96] şi să pun în aceasta tot atâta grijă cât aş fi pus dacă aş fi vrut să le public, atât pentru a avea ocazia de a le examina mai îndeaproape (ştiut fiind că dăm o atenție mai mare lucrurilor destinate să fie văzute de lume), decât celor pe care le facem numai pentru noi (adesea multe din lucrurile care mi s-au părut adevărate când le-am gândit, mi-au apărut false când am vrut să le pun pe hârtie), cât şi pentru a nu pierde nici un prilej de a aduce foloase

---

[95]La commodite.

[96]La verite.

publicului, dacă voi fi capabil de aceasta, ca, dacă scrierile mele ar valora ceva, cei care le vor avea după moartea mea să le poată folosi aşa cum vor găsi mai potrivit.

Însă nu voiam defel să consimt ca ele să fie publicate în timpul vieții mele, pentru ca nici criticile la care ar fi, poate, supuse, nici prestigiul oricât de mare pe care mi l-ar putea crea, să nu-mi dea nici un prilej de a pierde timpul de care am nevoie spre a mă instrui. Căci, cu toate că este adevărat că fiecare om este obligat să procure altora atâta bine cât îi este cu putință şi cu toate că nu valorezi nimic dacă nu eşti nimănui folositor, este tot atât de adevărat că grijile noastre trebuie să se întindă mult mai departe decât la timpul prezent şi că este bine să se omită lucrurile care ar aduce poate vreun profit celor în viață, când idealul este de a crea lucruri folositoare pentru urmaşi. Vreau să se ştie însă că puținul pe care l-am învățat până acum nu este aproape nimic în comparație cu ce nu ştiu şi ceea ce mă voi sili să învăț.

Cu cei care se străduiesc să descopere, puțin câte puțin, adevărul în ştiințe, lucrurile se petrec aproape la fel cum se petrec cu cei care, pe cale de a deveni bogați, au mai puține greutăți în a face averi mari, decât au avut mai înainte, săraci fiind, în a face unele mai mici.

Îi mai putem compara cu şefii de armate, a căror putere creşte în proporție cu victoriile dobândite, şi care au nevoie, după pierderea unei bătălii, de o mai mare iscusință spre a se menține, decât au nevoie, după câştigarea ei, de a stăpâni oraşe şi provincii. Căci, în adevăr, dăm adevărate lupte când căutăm să învingem toate greutățile şi erorile care ne împiedică să ajungem la cunoaşterea adevărului şi pierdem una (o luptă), atunci când adoptăm o idee falsă cu privire la un domeniu important şi general. După aceea, ca să revenim la starea dinainte, ne trebuie mult mai multă dibăcie decât avem nevoie ca să facem mari progrese când avem principii sigure. În ce mă priveşte, dacă, după cum s-a văzut mai sus, am găsit câteva adevăruri în ştiințe (şi sper că lucrurile pe care le conține acest volum vor putea dovedi oricui că am găsit câteva), pot spune că acestea nu sunt decât consecințe şi rezultate a vreo cinci sau şase greutăți pe care le-am învins, socotindu-le drept tot atâtea bătălii în care norocul a fost de partea mea. Şi nu mă voi sfii să spun că nu am nevoie să mai câştig decât două sau trei bătălii asemănătoare pentru a-mi realiza în întregime dorințele şi că nu sunt atât de înaintat[97] în vârstă încât, după cum evoluează

[97] Atunci avea 40 de ani.

natura în mod obişnuit[98], să nu pot avea destul răgaz pentru atingerea acestui scop.

Dar cred că sunt cu atât mai obligat să menajez timpul care-mi rămâne, cu cât am speranța să mă pot folosi bine de el. Aş avea multe ocazii să-l pierd, dacă aş publica fundamentele[99] fizicii mele; căci, deşi sunt aproape toate atât de evidente încât nu-ți trebuie decât să le înțelegi, ca să le şi crezi, şi deşi nu există nici unul pe care să nu-l pot demonstra, cu toate acestea, din cauză că nu este cu putință ca ele să se armonizeze cu toată diversitatea de păreri ale celorlalți oameni, prevăd că aş fi adesea sustras de obiecțiile la care ele ar da naştere.

S-ar putea spune că aceste obiecții ar fi folositoare, atât ca să mă facă să-mi cunosc propriile greşeli, cât şi ca, dacă eu aş avea ceva bun în studiile mele, ceilalți să aibă, prin acest mijloc, o mai mare înțelegere a adevărului (din ele) lor; şi cum mai mulți pot vedea mai clar decât unul singur şi deci, începând încă de pe acum, să se servească de ideile mele, s-ar putea spune că ei m-ar ajuta cu criticile lor. Dar, deşi mă ştiu supus greşelii şi deşi nu mă încred aproape niciodată în primele gânduri care-mi vin, totuşi nu cred că obiecțiunile care mi se pot

---

[98]Selon le cours ordinaire de la nature.

[99]Mes fondements.

face mi-ar servi la ceva; căci am pus foarte des la încercare judecățile atât ale celor pe care i-am socotit prieteni, cât şi ale câtorva altora cărora credeam că le sunt indiferent şi chiar ale unora a căror răutate şi invidie ştiam că i-ar determina să-mi arate lucruri pe care prietenii mei mi le-ar ascunde din cauza dragostei lor pentru mine.

Rareori s-a întâmplat să mi se aducă vreo obiecțiune pe care să nu o fi prevăzut, afară de cazul când ea ar fi fost prea depărtată de chestiunei, aşa că n-am întâlnit aproape niciodată un critic al ideilor mele care să nu-mi pară fie mai puțin sever, fie mai puțin drept decât mine. Şi n-am observat de asemenea niciodată că, prin disputele practicate în şcoli, să se fi descoperit vreun adevăr necunoscut mai înainte: căci fiecare din cei care discută (în contradictoriu) caută mai mult să iasă învingător, arătând că ideile sale sunt conforme cu adevărul, decât să cântărească argumentele de o parte şi de alta. Astfel, cei ce au fost mult timp avocați buni nu pot fi, din această pricină, mai târziu şi judecători mai buni.

În ce priveşte folosul pe care ceilalți l-ar avea din comunicarea gândurilor mele, el nu va putea fi prea mare, deoarece eu nu le-am dus atât de departe încât să nu fie nevoie de a le mai adăuga şi multe altele, înainte de a le

da în folosință.

Însă cred că pot spune fără vanitate că, dacă este cineva capabil să desăvârşească opera mea, apoi acela sunt numai eu: nu că n-ar exista în lume minți incomparabil mai bune decât a mea, dar n-ai putea concepe şi nu ți-ai putea însuşi un lucru mai bine când îl afli de la altul, decât când l-ai inventat tu însuți.

În această privință pot să spun că am explicat adesea câteva din ideile mele unor persoane foarte inteligente, care în timp ce le vorbeam păreau a le înțelege foarte clar, totuşi când au încercat să le reproducă, am observat că le-au schimbat în aşa fel că nu le puteam considera ca fiind ale mele.

Cu acest prilej, adresez urmaşilor noştri rugămintea de a nu lua drept ale mele decât lucrurile pe care le voi fi răspândit eu însumi.

Iată de ce nu mă mir defel de extravaganțele atribuite tuturor filozofilor vechi ale căror scrieri nu le avem, şi de ce, având în vedere că erau dintre mințile cele mai luminate ale timpului lor, nu cred că cugetările lor erau neraționale, ci numai că ne-au fost rău transmise[100].

Se constată apoi că aproape niciodată nu

---

[100]Descartes, ca mai toţi clasicii secolul al XVII-lea, era un mare admirator al celor vechi, dar se desprinde de autoritatea lor, admiţând, spre deosebire de ceilalţi contemporani, principiul liberului examen.

s-a întâmplat ca aceşti filozofi să fie depăşiţi de aderenţii lor. Astfel, sunt convins că discipolii cei mai zeloşi ai lui Aristotel s-ar crede fericiţi dacă ar avea despre natură atâtea cunoştinţe câte a avut el, chiar cu condiţia să nu aibă niciodată mai multe. Ei sunt ca iedera ce nu tinde să se urce mai sus decât copacii care o susţin şi care adesea chiar coboară când a ajuns până în vârful lor. Spun asta pentru că şi aceştia îmi pare că coboară la fel, adică devin mai puţin savanţi când nu mai studiază şi, nemulţumiţi de a şti numai ce este explicat pe înţeles în autorul lor[101], vor să găsească în el dezlegarea multor altor probleme de care el nu vorbeşte nimic şi la care poate nici nu s-a gândit vreodată.

De altfel, modul lor de a filozofa este foarte uşor pentru spiritele mediocre: căci numai lipsa de claritate a analizelor şi principiilor de care se servesc ei este cauză că ei pot să vorbească cu atâta îndrăzneală de toate problemele ca şi cum le-ar şti perfect şi să susţină tot ce spun despre ele împotriva celor mai subtili şi mai iscusiţi, fără ca cineva să aibă mijlocul de a-i convinge.

În aceasta ei îmi par asemănători unui orb care, pentru a se bate, la egalitate, cu unul care vede, l-ar fi dus în fundul vreunei pivniţe

---

[101]Dans leur auteur (în Aristotel modelul lor).

foarte întunecoase. Pot spune că aceştia[102] au interes ca eu să renunț la publicarea principiilor filozofiei de care mă servesc, căci aceste principii, fiind atât de simple şi de evidente, publicându-le, aş face aproape ca şi când aş deschide câteva ferestre şi aş lăsa să intre lumina în această pivniță în care cei doi au coborât să se bată.

Dar nici mințile cele mai alese nu au prilejul de a dori să le cunoască: căci, dacă vor vrea să ştie vorbi de toate chestiunile şi să-şi câştige renumele de învățați, vor ajunge mai uşor la aceasta, mulțumindu-se cu probabilitatea[103] care poate fi găsită, fără mare trudă, în toate domeniile, decât căutând adevărul care nu se poate descoperi, decât treptat, în unele[104] şi care, când este cazul să vorbeşti de alții, te obligă să mărturiseşti cu sinceritate că nu le cunoşti.

Şi dacă ei preferă cunoaşterea câtorva adevăruri vanității de a părea că nu ignoră nimic, cum fără îndoială este preferabil, şi dacă voiesc să urmeze un plan asemenea celui al meu, ei nu au, pentru aceasta, nevoie să le mai spun ceva în plus decât am spus în acest discurs.

Căci, dacă ei vor fi în stare să meargă mai

---

[102]Aceşti filozofi.

[103]La vraisemblance.

[104]Domenii.

departe decât mine, vor fi capabili, cu atât mai mult, să-şi găsească prin ei înşişi ceea ce cred că am găsit eu.

Cercetările le-am făcut mereu într-o anumită ordine; este deci sigur că ceea ce-mi rămâne încă de găsit este, în mod firesc, mai greu şi mai ascuns, decât ceea ce am găsit mai înainte, iar lor le-ar fi mult mai puțin plăcut să afle lucruri rele de la mine decât prin ei înşişi. Pe lângă această, obişnuința pe care o vor dobândi de a cerceta întâi lucrurile uşoare şi apoi încet, încet, treptat, pe cele mai grele, le va servi mai mult decât toate învățăturile mele. Cum şi eu sunt convins că, dacă aş fi aflat încă din tinerețe toate adevărurile ale căror explicații le-am căutat de atunci încoace, şi dacă le-aş fi aflat fără nici o greutate, altele n-aş mai fi ştiut şi, în tot cazul, niciodată n-aş fi dobândit obişnuința şi uşurința pe care cred că le am de a găsi mereu lucruri noi, oricând mă apuc să le caut. Într-un cuvânt, dacă există în lume vreo operă care să nu poată fi dusă la bun sfârşit de nimeni altul decât de cel ce a început-o, apoi această este opera la care lucrez eu.

Este adevărat că un singur om n-ar putea face toate experiențele care ar servi unei astfel de opere; dar autorul nici n-ar putea întrebuința cu folos în desăvârşirea ei alte

mâini decât pe ale sale sau cel mult pe cele ale meşteşugarilor pe care i-ar putea plăti şi pe care, în speranța câştigului, mijloc foarte eficace, i-ar determina să facă tot ceea ce le-ar prescrie el. Căci în ce-i priveşte pe cei ce s-ar oferi să-l ajute de bunăvoie, din curiozitate sau din dorința de a învăța ceva nou (se poate spune), în afară de faptul că de obicei promit mai mult decât făptuiesc şi că niciodată nici una din promisiunile lor nu se împlineşte, ei ar vrea să fie neapărat răsplătiți cu explicația câtorva probleme (ce-i interesează) sau cel puțin cu complimente şi convorbiri nefolositoare care pe el l-ar putea costa mult timp prețios[105].

Cât despre experiențele făcute de ceilalți, în cazul că ei ar vrea să i le comunice, ceea ce unii n-ar face niciodată, considerându-le secrete, ele sunt în cea mai mare parte compuse din atâtea amănunte sau ingrediente[106] de prisos, că i-ar fi foarte greu să scoată adevărul din ele.

În afară de asta, el le-ar găsi pe toate atât de rău explicate sau chiar atât de false, din cauză că autorii lor s-au silit să le prezinte ca potrivite cu principiile lor, încât, dacă ar exista unele care i-ar servi, ele n-ar putea prețui cât timpul necesar pentru căutarea lor.

---

[105]"Qui lui saurait couter si peu de son temps qu'il n'y perdit."

[106] Circonstances ou ingredients.

Astfel că, dacă ar exista în lume[107] cineva care să fie considerat, în mod sigur, capabil de a găsi lucrurile cele mai importante şi mai folositoare societăţii, toţi oamenii ar trebui să-l ajute ca să-şi realizeze planurile; nu văd însă cum ar putea-o face altfel decât procurându-i materialul de care ar avea nevoie pentru experienţele sale şi îngrijind ca să nu fie nimeni stânjenit în timpul lucrului.

Dar, în afară de faptul că nu am despre mine o părere atât de bună încât să promit ceva extraordinar şi că nu nutresc gândul deşert că lumea s-ar putea interesa prea mult de planurile mele[108], eu nu am un suflet atât de josnic încât să primesc de la cineva vreo favoare pe care lumea ar crede că n-aş merita-o.

Toate aceste consideraţiuni la un loc au fost, acum trei ani, cauză că n-am voit să public studiul pe care-l aveam gata şi chiar să iau hotărârea de a nu publica în viaţa mea nici unul care să fie atât de general sau din care să se poată înţelege bazele fizicii mele.

Dar, de atunci, două motive noi m-au silit să fac aici câteva încercări separatei şi să dau lumii socoteală despre acţiunile şi planurile mele:

Primul motiv este că dacă aş renunţa,

---

[107] Au public.

[108] Mes desseins.

mulți din cei ce au cunoscut intenția ce avusesem mai înainte de a da la iveală câteva scrieri şi-ar putea închipui că pricinile pentru care mă abțin ar fi pentru mine mai dezavantajoase de cum sunt în realitate: căci, deşi nu mă omor după glorie - ba chiar pot spune că o urăsc, ca pe una pe care o socotesc contrară liniştii, mai scumpă decât orice - totuşi, nicicând n-am căutat să-mi ascund faptele, ca pe nişte crime şi nici n-am făcut uz de multe precauții ca să rămân necunoscut, atât pentru că n-am vrut să fiu nedrept față de mine, cât şi pentru că aceasta mi-ar fi dat un fel de nelinişte, care iarăşi ar fi fost contrară liniştii sufleteşti desăvârşite pe care o caut.

Dar, deşi atât grijă de a deveni cunoscut, cât şi cea de a rămâne necunoscut m-au lăsat nepăsător, nu m-am putut opune dobândirii unei oarecare reputații. De aceea, m-am gândit că, odată dobândită, trebuia să fac tot posibilul ca ea să nu fie rea.

Al doilea motiv care m-a silit să scriu acest studiu[109] este că, văzând cum întârzie în fiecare zi realizarea planului ce aveam de a mă instrui, din cauza unui mare număr de experiențe de care am nevoie şi pe care mi-e cu neputință să le fac, fără ajutorul altuia (deşi nu mă pot lăuda cu speranța că lumea

[109] Essai particuliers.

va lua parte la realizarea acestui plan), nu vreau să greşesc față de mine însumi, atât de mult încât să dau prilej urmaşilor mei de a-mi reproşa vreodată că aş fi putut să le las mai multe lucruri, mult mai bune, dacă n-aş fi neglijat prea mult de a le arăta prin ce puteau contribui la realizarea planurilor mele.

Şi m-am gândit că-mi este uşor să aleg câteva temei care, fără a fi supuse la multe controverse şi fără a mă obliga să vorbesc despre principiile mele mai mult decât doresc, ar arăta clar ce pot şi ce nu pot în domeniul ştiințelor. În acest domeniu n-aş putea fi sigur dacă am reuşit şi nu vreau să o iau înaintea criticilor nimănui vorbind singur despre scrierile mele; dar voi fi foarte bucuros dacă lumea le va cerceta.

Şi că lumea să aibă cu atât mai multe prilejuri s-o facă, rog insistent pe toți cei care vor avea unele obiecții de făcut să-şi dea osteneala de a le trimite pe numele librarului meu, prin care, fiind înştiințat, voi căuta să alătur şi răspunsul meu în acelaşi timp.

Prin acest mijloc, cititorii - văzând la un loc şi obiecțiile şi răspunsul meu - vor judeca mai uşor asupra adevărului: căci, făgăduiesc să nu dau niciodată răspunsuri prea lungi, ci numai să-mi mărturisesc foarte sincer greşelile[110], dacă le voi cunoaşte, iar dacă nu

[110] Matieres.

le voi putea descoperi[111] voi spune simplu ceea ce voi crede necesar pentru apărarea lucrurilor pe care le-am scris, fără a adăuga explicarea vreunei alte teme noi, ca, în acest fel, să nu fiu nevoit să trec neîncetat de la un subiect la altul.

Dacă unele din cele de care am vorbit în primele rânduri ale *Dioptricei şi Meteorilor* vor fi neplăcute cititorului la început, fiindcă le numesc ipotezei şi pe care nu-mi manifest intenția de a le dovedi, să aibă şi el răbdare de a citi toată opera cu atenție şi sper că va rămâne satisfăcut: căci, aici adevărurile îmi par legate între ele în aşa fel că, după cum ultimele sunt demonstrate prin primele, care le sunt cauze, tot aşa cele dintâi sunt, în mod reciproc, prin ultimele care sunt efectele lor. Nimeni nu trebuie să-şi închipuie că voi comite greşeala pe care logicienii o numesc "cerc vicios"; căci, din moment ce experiența arată[112] în cea mai mare parte aceste efecte ca foarte sigure, cauzele din care le deduc nu servesc atât pentru a le proba, cât pentru a le explica; dimpotrivă, cauzele sunt probate prin efecte.

Nu le-am numit ipoteze decât ca să se ştie cum că le pot deduce din primele adevăruri explicate mai sus. Altfel, nicidecum n-aş fi

---

[111] Apercevoir.

[112] Rendant.

făcut-o, ca să împiedic unele minți, care, după ce li s-au spus două sau trei cuvinte, îşi închipuie că pricep într-o singură zi tot ceea ce altele au cugetat timp de 20 de ani (minți cu atât mai expuse să greşească şi cu atât mai puțin capabile de a afla adevărul cu cât sunt mai pătrunzătoare şi mai vii) să caute prilejul de a construi cine ştie ce filozofie extravagantă pe ceea ce vor considera că sunt principiile mele şi astfel să-mi atribuie greşeala lor; căci, în ce priveşte opiniile care sunt toate ale mele, nu le scuz ca noi[113], cu atât mai mult cu cât cine le va judeca argumentele[114] sunt sigur că le va găsi atât de simple şi de conforme cu simțul comun încât vor părea mai puțin extraordinare şi mai puțin stranii decât oricare altele pe care le-ar putea avea asupra acestor subiecte: şi nu mă laud că aş fi inventatorul vreunora, nici că le-am primit pentru că îmi fuseseră spuse, ci numai pentru că rațiunea mă convinsese cu privire la adevărul lor.

Dacă meşterii nu vor putea executa de îndată invenția explicată în *Dioptrică,* nu cred că, din această pricină, să se poată spune că ea este rea: căci trebuie iscusință şi obişnuință ca să construieşti şi să pui la punct maşinile descrise de mine, pentru că

[113]Revolutionaire.

[114]Raisons.

ele să fie gata în orice împrejurare.

Că ei ar reuşi de la prima încercare nu m-aş mira mai puțin decât de cineva care ar putea învăța într-o singură zi să cânte perfect din vioară numai prin simplul fapt că i s-ar fi pus în față note şi semne muzicale bune.

Şi dacă scriu în limba franceză, care este limba țării mele, şi nu în cea latină, care este limba dascălilor mei, o fac fiindcă sper că aceia care nu se servesc decât de rațiunea curată vor judeca părerile mele mai bine decât aceia care nu cred decât în cărțile vechi. Cei ce alătură studiului şi bunul-simț, pe care îi doresc singurii mei judecători, nu vor fi deloc, sunt sigur, atât de părtinitori din cauza latinei, încât să refuze a cunoaşte argumentele[115] mele numai pentru că le explic într-o limbă populară.

În sfârşit, nu vreau să vorbesc aici amănunțit despre progresele pe care am speranța să le fac în viitor pe tărâmul ştiințific, nici să mă angajez față de public cu vreo promisiune de care să nu fiu sigur că mă voi putea ține; mă mărginesc să spun numai că am hotărât să nu întrebuințez timpul care-mi mai rămâne de trăit decât pentru dobândirea de noi cunoştințe despre natură (umană)[116], aşa fel încât să se poată trage din

---

[115]Raisons.

[116]"Nature" în secolul al XVII-lea.

ea reguli cu privire la medicină, mai sigure decât cele de până acum.

Şi pentru că înclinaţiile mele mă îndepărtează de orice fel de alte planuri şi în special de cele care n-ar putea fi folositoare unora decât dăunând altora, dacă oarecari împrejurări m-ar constrânge să mă opresc la astfel de planuri[117], nu cred să pot reuşi în realizarea lor.

Din care pricină vreau să fac aici declaraţia că ştiu foarte bine cum că gloria mea în lume nu va spori; dar şi că n-am deloc această dorinţă. Voi fi totdeauna mult mai îndatorat acelora prin favoarea cărora mă voi bucura nestingherit de viaţă, decât acelora care mi-ar oferi cele mai onorabile funcţiuni de pe pământ.

Sfârşitul *Discursului asupra metodei.*

---

[117] De m'y employer.

CĂTRE DOMNE DECANI ŞI DOCTORI, ai sfintei Facultăţi de teologie din Paris[118]

Domnilor,

Motivul care mă îndeamnă să vă prezint această lucrare este foarte întemeiat. Când veți cunoaşte planul ei sunt sigur că veți avea şi Dvs., un motiv tot atât de întemeiat de a o lua sub protecția Dvs. încât, ca să vi-o recomand cred că nu pot decât să vă spun în câteva cuvinte ce mi-am propus înăuntrul ei. Am fost totdeauna de părere că cele două probleme, a lui Dumnezeu şi a Sufletului, sunt primele care trebuie demonstrate prin argumentele filozofiei ca şi ale teologiei.

Căci ne este destul nouă, credincioşilor, să punem pe temeiul credinței faptul că există un Dumnezeu şi că sufletul omenesc nu moare odată cu corpul. Necredincioşii însă nu vor putea fi convinşi de nici o religie şi de nici o virtute morală dacă nu le vei face dovada întâi prin argumente raționale. Oricât s-ar promite în această viață mai mari recompense

---

[118]Această scrisoare este pusă adesea în fruntea Discursului. Ea interesează egal pe teologi ca şi pe filozofi.

pentru vicii decât pentru virtuți, puține persoane ar prefera ce este drept în locul a ce este folositor, dacă n-ar fi reținute de frica de Dumnezeu sau de aşteptarea unei alte vieți. Este foarte adevărat că trebuie să credem în existența unui Dumnezeu, fiindcă aşa ni se arată în Sfintele Scripturi, pentru că ele vin de la Dumnezeu; motivul este însă că, dreapta Credință, fiind un dar al lui Dumnezeu, El, acela care ne dă puterea de a crede celelalte lucruri, poate să ne-o dea şi pentru a crede că el însuşi există. De altfel, credincioşilor nu li s-ar putea propune acest argument, fiindcă ei ar putea să-şi închipuie că aici s-ar face greşeala pe care logicienii o numesc un cerc vicios.

De fapt, am băgat de seamă că Dvs. Domnii, împreună cu toți teologii, nu dați nimănui siguranța că existența lui Dumnezeu se poate dovedi pe calea rațiunii[119], ci şi că, din chiar Sfânta Scriptură se poate trage concluzia că bună cunoaştere a sa este mult mai clară decât cea pe care o avem despre mai multe lucruri create şi că, în realitate, această cunoaştere e aşa de uşoară încât cei ce nu o au sunt vinovați. Cum reiese şi din aceste cuvinte ale *înțelepciunii,* cap. 13 unde stă scris:

"Neştiința lor nu este de iertat; căci, dacă

[119]La raison naturelle.

mintea lor a pătruns atât de departe în cunoaşterea lucrurilor lumii, cum este cu putinţă ca ei să nu fi recunoscut şi mai uşor pe suveranul Dumnezeu".

Chiar şi în *Romani*, cap. I, este scris că ei nu sunt *"de iertat"* şi chiar în acelaşi loc prin cuvintele: *"Ceea ce este cunoscut de Dumnezeu există evident în ei".*

Se pare că noi suntem anunţaţi că tot ce se poate şti despre Dumnezeu, se poate arăta prin argumentele pe care nu este nevoie să le scoatem din altă parte decât din noi înşine şi din simpla cercetare a naturii spiritului nostru.

Pentru aceasta, am crezut că n-aş depăşi datoria unui filozof, dacă aş arăta cum şi pe ce cale putem, fără să ieşim din noi înşine, cunoaşte pe Dumnezeu mai uşor şi mai sigur decât cunoaştem lucrurile lumeşti.

În ce priveşte sufletul, deşi mulţi au crezut că nu este uşor să i se cunoască natura şi deşi unii au îndrăznit să spună că raţiunea umană ne-a convins că ar muri odată cu corpul şi că numai credinţa ne învaţă contrariul (Sinodul din Latran ţinut sub Leon X în sesiunea 8 îi condamnă pe aceştia toţi, poruncind filozofilor creştini să răspundă argumentelor lor şi să întrebuinţeze toate puterile spiritului lor a arăta adevărul), eu am îndrăznit să încerc cunoaşterea lui.

Mai mult, ştiu că principalul motiv care îi determină pe foarte mulți nelegiuiți să nu creadă că există un Dumnezeu şi că sufletul omenesc este deosebit de corp este faptul că ei spun că până acum nimeni n-a putut demonstra aceste două lucruri. Eu nu sunt de părerea lor. Ba tocmai dimpotrivă, ştiu că cea mai mare parte a argumentelor aduse de atâtea personaje cunoscute, referitor la aceste două chestiuni, sunt tot atâtea demonstrații care sunt bine înțelese şi că este aproape cu neputință să născoceşti altele noi. Nu cred că ar fi în filozofie lucru mai folositor de făcut decât să cauți cu grijă argumente bune în această chestiune şi să le aşezi într-o ordine atât de clară şi de exactă încât să apară pentru toată lumea adevărate demonstrații. Şi, în sfârşit, deoarece multă lume care ştia că am cultivat o anumită metodă pentru a dezlega toate greutățile ce mi se iveau în cercetările ştiințifice a dorit să încerc acest lucru şi deoarece această lume ştia, de asemenea, că în alte împrejurări m-am servit cu mare succes de metoda mea, deşi nu are în principiile ei nimic nou, m-am gândit că este o datorie să o pun la încercare şi într-o materie atât de importantă ca cea a sufletului.

Or, am muncit cât mi-a fost cu putință să cuprind în *Tratatul* meu tot ce am putut

descoperi cu ajutorul acestei metode. Asta, bineînțeles, nu înseamnă că am îngrămădit în ea toate argumentele care s-ar putea invoca spre a servi de probă unui subiect atât de important, căci n-am găsit necesar acest lucru; ci am studiat numai pe cele dintâi şi mai însemnate, în aşa fel încât îndrăznesc să le propun ca pe nişte judecăți foarte învederate şi foarte sigure. Voi spune chiar că ele sunt de aşa natură încât nu cred că mintea omenească ar găsi vreo cale pentru a descoperi altele mai bune: căci însemnătatea subiectului şi slava lui Dumnezeu, la care se referă tot, mă constrâng să vorbesc despre mine puțin mai liber decât îmi este obiceiul. De altfel, oricâtă siguranță şi învederare aş găsi în argumentele mele, nu pot avea convingerea că toată lumea le poate înțelege. Aici lucrurile se petrec ca în geometrie. În geometrie, există mai multe argumentații ce ne-au fost lăsate de Arhimede, de Apolonius, de Papus şi de mulți alții şi care sunt primite de toată lumea ca foarte sigure şi foarte învederate, fiindcă ele nu cuprind nimic, care, luate separat, să nu fie uşor de cunoscut şi fiindcă pretutindeni lucrurile care urmează au o legătură şi o dependență directă de cele ce le precedă.

Şi totuşi, fiindcă sunt cam lungi şi cer o minte întreagă, ele nu sunt cuprinse şi

înțelese decât de foarte puțini oameni. Tot aşa, socotesc că cele de care mă servesc aici egalează sau întrec în certitudine şi învederare raționamentele din geometrie şi totuşi nu cred că vor putea fi înțelese de prea mulți, atât fiindcă şi ele sunt cam lungi şi dependente unele de altele, cât şi în general fiindcă ele cer un spirit în întregime liber de toate prejudecățile şi care se poate cu uşurință desprinde de simțuri. La drept vorbind, nu se găsesc în lume atât de multe lucruri care să fie mai proprii pentru *Speculațiile metafizice,* decât pentru cele ale *Geometriei.*

Mai mult, este şi această deosebire că în *Geometrie* fiecare fiind prevenit de părerea că în această problemă nimic nu se afirmă fără un raționament sigur, cei ce nu sunt versați păcătuiesc mult mai des aprobând judecăți false (ca să lase a se crede că le înțeleg), decât refuzând judecățile adevărate. Lucrurile nu se petrec tot aşa în filozofie, unde fiecare crezând că totul este problematic, puțini inşi se dedică cercetării adevărului şi chiar mulți, voind a-şi câştiga renumele de spirite tari, nu studiază pentru altceva decât ca să lupte cu trufia adevărurilor celor mai aparențe.

Pentru aceasta, domnilor, orice putere ar avea argumentele mele, fiindcă aparțin filozofiei, nu sper ca ele să aibă mare

înrâurire asupra spiritelor, dacă nu le luați sub protecția Dvs.

Stima pe care toată lumea o are față de adunarea Dvs., cu o reputație atât de mare şi numele de Sorbona având atâta autoritate, nu numai în ce priveşte credința, după sfintele sinoade, loc în care nu este deosebire de nici o altă adunare, dar şi în ce priveşte filozofia laică, fiecare crezând că nu este cu putință să se găsească în altă parte mai multă soliditate şi cunoştință, nici mai multă prudență şi integritate spre a formula o judecată, nu mă îndoiesc deloc că veți corecta acest studiu înainte de a-l lua în considerare, căci fiind conştient nu numai de infirmitatea mea ci şi de neştiința mea, nu aş îndrăzni sămi dau siguranța că n-aş avea nici o greşeală în el.

Vă rog, apoi, să adăugați lucrurile care lipsesc; să desăvârşiți pe cele care nu sunt desăvârşite şi să vă luați Dvs. înşivă sarcina de a da o explicație mai amplă celor care ar avea nevoie să fie explicate sau cel puțin să mă anunțați că să o fac eu. După ce argumentele prin care dovedesc că există un Dumnezeu şi că sufletul omului se deosebeşte de trup vor fi duse până la acel grad de lămurire şi învederare până la care sunt sigur că vor putea fi duse, încât vor trebui luate ca demonstrații foarte exacte, dacă veți binevoi a

le da aprobarea Dvs. şi a mărturisi public despre adevărul şi certitudinea lor, nu mă îndoiesc deloc că toate nepotrivirile şi părerile neadevărate, referitoare la aceste două subiecte, vor fi şterse din mintea oamenilor.

Căci adevărul va face ca toți învățații şi oamenii de ştiință să subscrie la judecata Dvs. Autoritatea Dvs. va face de asemenea ca ateii, care de obicei sunt mai înfumurați decât învățații şi decât oamenii cu judecată să se dezbrace de spiritul lor de contrazicere sau poate să apere ei înşişi argumentațiile pe care le vor vedea primite de toți oamenii de ştiință ca adevăruri dovedite, dacă nu din convingere, cel puțin din teamă de a nu fi luați drept unii care n-au avut înțelegerea lor.

În sfârşit, toți ceilalți se vor preda uşor în fața atâtor mărturii şi nimeni nu va mai îndrăzni să se îndoiască de existența lui Dumnezeu, cum şi de deosebirea reală şi adevărată dintre sufletul şi trupul omenesc.

Las în seama Dvs. să judecați ce roade va da acest credit prețios, din lipsa căruia vedeți singuri ce dezordini se produc; dar nu mă voi apuca să recomand cauza lui Dumnezeu şi a religiei celor ce totdeauna au fost cei mai hotărâți şi mai autorizați susținători ai ei.

PRESCURTARE a celor şase Meditaţii metafizice[120]

PRESCURTAREA PRIMEI MEDITAȚII

În prima pun înaintea cititorului motivele raționale pentru care ne putem îndoi de toate lucrurile în general şi în special de lucrurile materiale; cel puțin atâta timp cât în ştiințe nu vom avea alte baze decât cele pe care le-am avut până acum.

Or, cu toate că folosul unei îndoieli atât de generale nu apare de la început prea evident, el este totuşi foarte mare deoarece ne scapă de toate felurile de prejudecăți şi ne pregăteşte un drum foarte uşor, ca să ne putem obişnui spiritul de a se desface de simțuri; şi, apoi, el face ca să nu mai fie cu putință nici o alta (îndoială) în lucrurile pe care mai târziu le vom descoperi că adevărate.

PRESCURTAREA MEDITAȚIEI A DOUA

În a doua spiritul care, folosindu-se de libertatea sa, presupune că toate lucrurile nu există fiindcă are o cât de mică îndoială

---

[120]Aceste "Prescurtări" aparţin lui Descartes însuşi. Ele figurează în fruntea Meditaţiilor metafizice.

despre existența lor, recunoaşte că este totuşi cu neputință ca el însuşi să nu existe. Ceea ce este de un foarte mare folos, cu atât mai mult cu cât, prin acest mijloc, el face foarte uşor deosebirea între lucrurile care țin de el, adică de natura intelectuală, şi cele care țin de corp.

Dar, fiindcă se poate întâmpla ca unii să aştepte de la mine aici argumente pentru a dovedi nemurirea sufletului, găsesc potrivit să-i anunț că, întrucât m-am silit ca în acest *Tratat să* nu scriu despre nici un lucru cu privire la care să nu am judecăți foarte exacte, m-am văzut obligat să urmez o ordine asemănătoare celeia de care se servesc geometrii, de a expune toate elementele de care atârnă problema cercetată, înainte de a trage vreo concluzie oarecare.

Or, primul şi cel mai însemnat lucru de care avem nevoie pentru a cunoaşte nemurirea sufletului este de a ajunge, cu privire la el, la o concepție clară şi precisă şi în întregime deosebită de cea pe care o putem avea despre corp: ceea ce am şi făcut aici. În afară de aceasta, trebuie să ştim că toate lucrurile pe care le concepem lămurit şi distinct sunt adevărate după felul cum le concepem: ceea ce n-a putut fi dovedit înainte de *Meditația* a patra. Mai mult, trebuie să avem o concepție distinctă despre natura

corporală care ține, o parte de a doua şi altă parte de a cincea şi a şasea *Meditație.* Şi, în sfârşit, trebuie să tragem de aici concluzia că lucrurile acestea, concepute lămurit şi distinct, sunt de substanțe diferite, după cum țin de spirit sau de corp şi, deci, în mod real, deosebite unele de altele, ceea ce am arătat în a şasea *Meditație.*

Lucrul acesta se confirmă şi din *Meditația* de față prin aceea că noi nu concepem nici un corp altfel decât ca divizibil, pe când spiritul său sufletul omului nu poate fi conceput decât ca indivizibil. Căci, de fapt, n-am putea să ne dăm seama cum ar fi jumătatea unui suflet, lucra lesne de aflat la cel mai mic dintre corpuri. Recunoaştem deci că naturile lor (a corpului şi a sufletului) nu sunt numai deosebite, ci chiar contrarii într-o oarecare măsură.

N-am mers mai departe prin *Tratatul* meu în această chestiune, întrucât din faptul că trupul este pieritor nu se pot trage concluzii asupra morții sufletului.

Premisele prin care se poate ajunge la nemurirea sufletului atârnă de explicația întregii fizici. Întâi, trebuie să se ştie că toate substanțele, adică toate lucrurile ce nu pot exista fără a fi create de Dumnezeu, sunt prin natura lor nestricăcioase; şi că ele nu pot niciodată înceta de a exista dacă Dumnezeu,

chiar refuzându-le concursul său, nu le reduce la neant.

Apoi, corpul luat în general este o substanță; din această cauză el nu piere; dar corpul omenesc, întrucât diferă de alte corpuri, nu este compus decât din o anumită formă de membre şi de alte părți asemănătoare; pe câtă vreme sufletul nu este decât o substanță pură. Ca şi corp toate aceste părți se schimbă. Pe câtă vreme sufletul, deşi concepe, sau vrea, sau simte alte părți, nu devine altul, corpul omenesc devine altfel sau altceva numai prin simplul fapt că forma vreuneia din părțile sale se găseşte schimbată. Urmează de aici că, uşor, corpul omenesc poate pieri, pe câtă vreme spiritul său sufletul omului (nu disting pe unul de altul) este nemuritor prin natura sa.

PRESCURTAREA MEDITAȚIEI A TREIA

În a treia *Meditație,* am explicat, îmi pare, destul de larg, principalul argument de care mă servesc spre a dovedi existența lui Dumnezeu. Dar, fiindcă n-am voit să mă servesc, în acest capitol, de nici unele din comparațiile scoase din elementele corporale, ca să țin spiritele cititorilor departe de amestecul simțurilor, poate că au rămas aici multe lucruri neclare (care, după cum

nădăjduiesc, vor fi în întregime lămurite în răspunsurile date obiecțiunilor ce mi-au fost propuse).

Între altele, este spre exemplu aceasta: ideea unei ființe suveran desăvârşite ce se găseşte în noi conține atâta realitate obiectivă, adică ia parte la reprezentarea atâtor grade de existență şi de desăvârşire, încât trebuie să vină dintr-o cauză în mod suveran perfectă. Aceasta a fost lămurită în răspunsurile mele prin comparația ce am făcut-o cu o maşină foarte ingenioasă şi artificială a cărei idee a ieşit din mintea unui lucrător; căci, după cum artificiul obiectiv al acestei idei nu se poate să nu aibă o cauză (ştiința acelui lucrător sau a vreunuia altul de la care el a primit acea idee), tot aşa este cu neputință că ideea de Dumnezeu, care este în noi, să nu aibă pe Dumnezeu însuşi drept cauză.

PRESCURTAREA MEDITAȚIEI A PATRA

În a patra este dovedit că toate lucrurile concepute clar şi lămurit sunt adevărate; împreună cu aceasta este explicat în ce constă natura greşelii şi a falsității, lucruri ce trebuie ştiute atât spre a confirma adevărurile precedente, cât şi spre a înțelege mai bine pe cele următoare.

Dar, este totuşi de observat că în acest loc nu vorbesc despre păcat, adică de greşeala ce se face în urmărirea binelui şi a răului, ci numai de ce se întâmplă în judecată şi în deosebirea a ce este adevărat, de ce este fals. Nu înțeleg să vorbesc aici despre lucrurile aparținătoare credinței sau felului de a trăi, ci numai de cele ce privesc adevărurile speculative şi care pot fi cunoscute numai cu ajutorul luminii naturale.

PRESCURTAREA MEDITAȚIEI A CINCEA

În a cincea *Meditație,* în afară de faptul că am explicat natura fizică luată în general, existența lui Dumnezeu este demonstrată aici pe o nouă cale, pe care se vor putea întâlni şi câteva greutăți, dar se va vedea dezlegarea ei în răspunsurile date obiecțiunilor ce mi-au fost făcute. Mai mult, arăt în ce fel este drept că siguranța însăşi a demonstrațiilor geometrice ține de cunoaşterea lui Dumnezeu.

PRESCURTAREA MEDITAȚIEI A ŞASEA ŞI ULTIMA

În sfârşit, în a şasea, deosebesc acțiunea înțelegerii de cea a imaginației; caracterele acestei deosebiri sunt descrise aici. Arăt că

sufletul omului este real deosebit de corp şi că totuşi ele sunt legate şi ca unite, aşa că formează unul şi acelaşi tot. Toate greşelile care pleacă din simțuri sunt expuse aici împreună cu mijloacele de a le evita. Aduc, apoi, toate argumentele din care se poate scoate existența lucrurilor materiale: nu că le găsesc atât de folositoare încât să caut a arăta importanța lor, ci pentru că studiindu-le mai îndeaproape, afli că nu sunt atât de țări, nici atât de evidente ca cele care ne conduc la cunoaşterea lui Dumnezeu şi a sufletului nostru. Aşa că acestea din urmă sunt argumentele cele mai sigure şi cele mai evidente care pot veni la cunoştința spiritului omenesc. Iată tot ce am voit să dovedesc în cele şase *Meditații.*

CUPRINS

Descartes de Frans Hals
(1596-1650)

Descartes îşi exprimă gândurile atât de firesc, încât pare că vorbeşte cu sine însuşi şi, adesea, indirect, cu cititorul său anonim. Niciodată, nici chiar când se gândeşte la felul greşit cum i s-ar putea, cu timpul, interpreta gândurile, nu iese din seninătatea şi din răceala expunerii sale. Nu se emoționează. Adesea se îndoieşte. De altfel, întregul *Discurs* este fondat pe ideea îndoielii față de tot ce a fost până la el.